

SOVON NIEUWS

21e jaargang
maart 2008

In januari 2007 vond de **41e midwintertelling van watervogels** in Nederland plaats. In totaal werden ruim 5 miljoen watervogels geteld, verdeeld over zo'n 120 soorten. Buitengewone aantallen zien we vooral bij soorten die profiteren van de reeks van zachte winters (en het uitgesproken zachte weer in januari 2007) en de uitermate natte omstandigheden in graslanden.

Van Aalscholver tot Zwarte Stern, kolonievogels in 2007.

In deze SOVON-Nieuws kijken we terug op handel en wandel van Aalscholver, reigers, Zwarte Stern en Roek. Meeuwen, zeesterns en zwaluwen komen in de volgende editie aan bod.

Een sliert **Kraanvogels**, zich lang van tevoren aankondigend door een indrukwekkend 'kroe-kroe', laat geen enkele vogelaar onberoerd. Hoe vergaat het ze op Europese schaal, en zijn de trektijden aan het verschuiven? Kortom Kraanvogels in het BSP en waarneming.nl.

De eerste **Scholeksters** zijn alweer in het binnenland gesignaleerd. Ze gaan niet meteen naar hun broedterritoria, maar zitten eerst in groepen bij elkaar op traditionele plaatsen. Hoe om te gaan met soezen?

Tallose vrijwilligers hebben vorige zomer (2007 Jaar van) menig nachtelijk uurtje besteed aan het uitkammen van kilometerhokken met heide, stuifzand of naaldbos, op zoek naar **Nachtzwaluwen**. Dat leverde mooie aantallen op, ondanks de koele en natte zomer.

Urenlang over zee turen, vooral bij stormachtige wind en niet zelden met fikse buien, is niet voor iedereen aantrekkelijk maar Middelste Jagers en Drieteenmeeuwen maakten **zeetrekten eind 2007** tot een feest.

En verder in dit nummer:

Nestkaartenproject gaat 14e jaar in
Merel vooraan in wintervogeltelling
Landelijke Klapekstertelling
Nieuw: de MUS Internetcursus
SOVON Zambia?

SOVON-Nieuws

Nieuwsbrief van SOVON Vogelonderzoek Nederland.

SOVON-Nieuws publiceert over SOVON-vogeltellingen, over de vereniging, en over andere zaken betreffende vogels in Nederland.

Redactie

John van Betteray, Fred Hustings
Kees Koffijberg, Chris van Turnhout &
Peter Eekelder (illustraties).

Overname van artikelen of illustraties
alleen in overleg.

SOVON-Nieuws wordt gedrukt op
chloorvrij papier. ISSN 1383-0635.

Lidmaatschap

Contributie: minimaal € 12,-.

SOVON-leden ontvangen vier maal
per jaar SOVON-Nieuws en korting
op SOVON-uitgaven.

Ledenadministratie Jeroen van Zuylen,
zie bureau-adres SOVON.

Bestuur

Voorzitter: Hans van Dord
Secretaris: Guus Durville, per adres SOVON.
Penningmeester: Louis Dolmans
Overige bestuursleden:
Rob Goldbach, Adrie Hottinga.
E-mail: bestuur@sovon.nl

Bureau

Adres SOVON, Rijksstraatweg 178,
6573 DG Beek-Ubbergen.
Tel: 024-6848111, Fax: 024-6848122,
E-mail: info@sovon.nl
Homepage: www.sovon.nl
Giro: 2905988, Rabo: 10.51.17.056.

Ledenraad

Zie www.sovon.nl/vereniging voor uw
ledenraadsleden
E-mail: ledenraad@sovon.nl

Directeur Frank Saris

Communicatie Carolyn Vermanen
Monitoring en Inventarisaties Rob Vogel
Onderzoek en Advies Ruud Foppen

Doelstelling

SOVON Vogelonderzoek Nederland stelt
zich ten doel het coördineren, stimuleren
en publiceren van ornithologisch veld-
onderzoek ten behoeve van natuur-
bescherming, beleid en wetenschap.
De vereniging tracht dit doel te bereiken
door het organiseren van grootschalige
projecten waarin wordt samengewerkt
tussen vrijwilligers, stafmedewerkers en
andere instellingen.

Lay-out: van Groot tot Klein
Druk: van Mameren Repro b.v.

Foto's omslag:

Klapekster (Koois Dansen)
Frank Willems (Rob Felix)

Zo gaan die dingen soms...

SOVON zoekt regelmatig de publiciteit. In toenemende mate lukt het om tel- en onderzoeksresultaten voor het voetlicht te brengen bij het grote publiek. We zijn echter bescheiden, weten dat we niet de slagkracht hebben van een club als Vogelbescherming Nederland. Onze resultaten zijn meestal minder 'sexy', de boodschap genuanceerder en minder controversieel dan gewenst voor de grote landelijke dagbladen, radio en tv. Wij moeten het vooral hebben van nieuws voor kenners en geïnteresseerden die de natuur een warm hart toedragen.

Soms echter blijkt een thema wel degelijk sexy te zijn, zoals nieuws over klimaatverandering. De afgelopen jaren werden we al regelmatig om commentaar gevraagd over 'een vervroeging van het voorjaar' of 'de extreem zachte winter'. Vaak was dat naar aanleiding van pers aandacht voor een project als 'de natuurkalender'.

Sinds afgelopen najaar weten we ook zelf de pers op te zoeken met dit thema, waarbij we veel profijt hebben van de samenwerking met Vogelbescherming. Met name de presentatie van 'de Vogelbalans' met als thema klimaat werd goed opgepakt door de pers. Half januari was het weer zo ver. Naar aanleiding van het verschijnen van 'a climatic atlas of European breeding birds', was er een perspresentatie georganiseerd door Vogelbescherming en SOVON. Dat trok behoorlijk wat media-aandacht. Wat was het nieuws, en wat had SOVON precies van doen met deze atlas? Om met dat laatste te beginnen, de gegevens in het boek zijn ontleend aan het Europese broedvogelproject, waarin onze organisatie een belangrijke rol speelde. De Nederlandse gegevens waren uiteraard afkomstig van onze eigen vrijwilligers. Engelse onderzoekers zijn daarmee aan de slag gegaan en hebben voor iedere broedvogel een kaart gemaakt die het voorkomen voorspelt grofweg aan het eind van deze eeuw.

Voor de boekpresentatie hadden we specifiek de gevolgen voor de Nederlandse broedvogels uitgezocht. Die resultaten trokken de aandacht van de pers. Want wat blijkt? Los van processen die sowieso plaatsvinden (o.a. intensivering landgebruik) zijn er heel wat veranderingen op til als de klimaatverandering doortzet. Ongeveer eenderde van de nu voorkomende soorten wordt hierdoor bedreigd. Soorten met een noordelijke verspreiding binnen Europa schuiven een stuk naar het noorden op. Daar zitten veel zwaar bedreigde en beschermde soorten bij. Ervoor in de plaats krijgen we nieuwe (nu zuidelijke) soorten, maar lang niet zo veel. Vooral soorten uit de natte milieus, zoals weide- en moerasvogels, komen zwaar onder druk te staan. Dag Velduil, Kemphaan en Watersnip! Soorten van drogere milieus, zoals heidesoorten en struweelsoorten, gaan het juist beter doen. Hallo Provençaalse Grasmus, Orpheusspotvogel en Bijeneter! En komen die voorspellingen ook uit? De eerste voorspellingen wijzen daar wel op. Soorten waarvan voorspeld wordt dat ze naar het noorden schuiven nemen gemiddeld genomen harder af dan soorten waarvan de verspreiding weinig zal veranderen. Echter, als we het echt willen weten, moeten we meer gegevens verzamelen in de nabije toekomst. 'Blijf tellen!' zou Barry Stevens zeggen.

Wil je meer informatie over de perspresentatie of over hoe je de atlas kunt verkrijgen, kijk dan op onze website.

Ruud Foppen

Agenda

Maart

- (1) Start Jaar van de Scholekster & start broedseizoen;
geen broedvogel formulieren ontvangen? **Neem even contact met SOVON op.**
(15) watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling

April

- (12) watervogeltelling monitoringgebieden, telling Brandgans en Rotgans

Mei

- (3) telling Rotgans (10) integrale telling Wadden
(17) watervogeltelling (selectie van) monitoringgebieden
(30/31) Kwartelkoningtelling

Juni

- (14) watervogeltelling (selectie van) monitoringgebieden
(20/21) Kwartelkoningtelling

Midwintertelling van watervogels: januari 2007 als spiegel van klimaatsverandering?

Tabel 1. Getelde aantallen in januari 2007 (voorlopige cijfers) in vergelijking met het gemiddelde van de voorgaande vijf midwintertellingen (afgerond). Weergegeven zijn de soorten met meer dan 1000 exemplaren in januari 2007.

Soort	Geteld in 2007	Gemiddeld 2002-2006
Dodaars	3.251	3.600
Fuut	23.847	21.000
Geoorde Fuut	1.241	670
Aalscholver	28.515	23.000
Blauwe Reiger	7.971	7.000
Knobbelzwaan	30.788	27.000
Kleine Zwaan	9.364	12.000
Wilde Zwaan	1.423	2.300
Toendrarietgans	126.522	152.000
Kleine Rietgans	6.431	9.000
Kolgans	760.792	704.000
Grauwe Gans	239.391	225.000
Soepgans	10.430	10.000
Grote Canadese Gans	14.097	8.500
Brandgans	341.165	400.000
Rotgans	34.647	38.000
Nijlgans	14.128	13.000
Bergeend	33.779	51.000
Smient	633.901	789.000
Krakeend	27.300	19.000
Wintertaling	46.400	28.000
Wilde Eend	303.086	384.000
Soepeend	12.705	12.000
Pijlstaart	18.443	24.000
Slobeend	11.221	6.200
Tafeleend	38.050	40.000
Kuifeend	174.627	165.000
Topper	43.204	53.000
Eider	83.445	100.000
Zwarte Zee-eend	9.127	44.000
Brilduiker	11.238	15.000
Nonnetje	1.921	4.800
Middelste Zaagbek	7.679	8.100
Grote Zaagbek	5.524	12.000
Waterhoen	15.048	17.000
Meerkoet	206.775	251.000
Scholekster	165.403	217.000
Kluut	2.715	1.400
Goudplevier	78.754	33.000
Zilverplevier	27.165	25.000
Kievit	350.078	69.000
Kanoet	44.808	60.000
Drietenstrandloper	7.610	9.300
Bonte Strandloper	214.361	219.000
Watersnip	1.303	590
Rosse Grutto	61.281	44.000
Wulp	128.288	152.000
Tureluur	11.625	13.000
Steenloper	3.763	4.800
Kokmeeuw	235.563	145.000
Stormmeeuw	289.097	152.000
Zilvermeeuw	99.158	113.000
Grote Mantelmeeuw	9.041	7.000

In januari 2007 vond de 41e midwintertelling van watervogels in Nederland plaats. Als onderdeel van een internationaal netwerk met duizenden tellers werd weer een groot deel van het land op watervogels geteld. De omstandigheden waren ditmaal minder optimaal: regen en harde wind bij recordhoge temperaturen. Hieronder wat voorlopige resultaten.

Storm en regen

Terwijl het bij de 40e midwintertelling mooi telweer was (en zo hoort het ook bij een jubileum), waren de omstandigheden in januari 2007 minder florissant. Aan de temperatuur lag het niet; zowel december 2006 als januari 2007 waren uitgesproken zacht. Januari was met een gemiddelde temperatuur van 7,1°C in De Bilt zelfs de zachtste januari sinds het begin van de regelmatige metingen van het KNMI in 1706, een evenaring van het oude record uit 1921 (zacht winterweer is dus niet alleen iets van deze tijd en strenge winters hopelijk niet alleen iets van vroeger). In plaats van een warme jas was een regenjas ditmaal geen overbodige luxe. Door de vele regen waren veel graslanden in voor watervogels aantrekkelijke plasdras velden veranderd. Een harde wind hinderde met name tellingen in de Waddenzee. Op 11 januari, twee dagen voor de binnenlandtelling, wakkerde de wind aan tot storm, op 18 januari - twee dagen voor de hoogwatertelling in de Waddenzee - was er zelfs zware storm. Enkele gebieden in de Waddenzee konden hierdoor niet worden geteld. Bij de interpretatie van de eerste resultaten moeten we dus rekening houden met het zachte weer en de natte foerageergebieden, terwijl aan de andere kant niet alle tellingen onder gunstige omstandigheden verliepen en niet alle gebieden konden worden bezocht. Bij de uiteindelijke trendberekeningen later dit jaar zal hiervoor worden gecorrigeerd en wordt ook met een gemiddeld beeld over alle telmaanden gewerkt, zodat teldekking en weersomstandigheden een minder grote rol spelen. Dat neemt niet weg dat in de huidige resultaten al duidelijke patronen zichtbaar zijn.

Recordaantallen

In totaal werden ruim 5 miljoen watervogels geteld, verdeeld over zo'n 120 soorten. Een zeer respectabel aantal, en pas het tweede jaar met aantallen boven de 5 miljoen. Wel kwam januari 2007 daarmee toch nog zo'n 400.000 lager uit dan 2006. Bij 36% van de algemenere soorten (tabel 1) werden in vergelijking met 2002-06 duidelijk hogere aantallen geteld (+10% of meer), bij 21% vergelijkbare aantallen en bij 43% duidelijk lagere. Buitengewone aantallen mogen we vooral verwachten bij soorten die profiteren van de

reeks van zachte winters (en het uitgesproken zachte weer in januari 2007) en de uitermate natte omstandigheden in graslanden.

Geoorde Futen en Aalscholvers waren opvallend talrijk. De grootste aantallen worden weliswaar nog steeds in het najaar gezien, maar deze soorten ontwikkelen zich in snel tempo ook tot algemene overwinteraar. Dit maakt deel uit van een trend die we bij veel soorten zien die hun winterverspreiding in noord(oost)elijke richting verschuiven. Overwinterende Aalscholvers worden tegenwoordig in een groot deel van Nederland aangetroffen (figuur 1a). De recente toename (figuur 1b, op basis van seizoensgemiddelden) hangt vooral samen met toegenomen winteraantallen, en niet zozeer met toenevende aantallen in het najaar.

Van veel ganzen en zwanen waren de aantallen in januari 2007 niet bijzonder hoog. Ze lieten enige afname of hooguit een matige toename zien ten opzichte van het vijfjarige gemiddelde; waarschijnlijk bleven grote aantallen in Duitsland hangen (met name Toendra- en Taigarietgans, Brandgans). Alleen de Grote Canadese Gans (voornamelijk eigen broedvogels) nam sterk toe naar ruim 14.000 exemplaren, bijna even veel als de Nijlgans. Bij de eenden werden recordaantallen aangetroffen van Krakeend en Wintertaling, ruim 27.000 resp. 46.000, de hoogste januari-aantallen sinds de start van de midwintertelling.

Sommige steltlopers laten hun winterverspreiding in belangrijke mate afhangen van de temperatuur. Relatief schaarse overwinteraars als Kluut en Watersnip zijn snel gevlogen bij invallende vorst. Nu, met het zachte weer, werden er 2700 resp. 1300 geteld, voor Nederlandse begrippen 'veel'. De echte uitschieters zaten bij Goudplevier en vooral Kievit (140 en 400% hogere aantallen dan het vijfjarige gemiddelde). Zacht winterweer en plasdras omstandigheden werkten positief uit. Dit gold ook voor de kleine meeuwen. Kokmeeuw (veel in het westen van het land en het rivierengebied) en Stormmeeuw (vooral noordelijke helft) waren in recordaantallen aanwezig (figuur 2).

Dieptepunten

Tegenover groeiende winterpopulaties van soorten als Aalscholver, Krakeend en Kievit

Teldata watervogels eerste helft 2008/09

12 juli, 16 augustus, 13 september,
18 oktober, 15 november, 13 december

Het gaat hier steeds om de zaterdag. Vanaf september worden alle monitoringgebieden geteld, in juli en augustus een selectie. Vanaf september vinden op de zelfde data ook de landelijke ganzen- en zwanentellingen plaats. Naast maandelijks in een selectie van gebieden vinden er op 13 september en 15 november integrale tellingen in het Waddengebied plaats.

staan soorten die in Nederland de zuidwestgrens van hun winterareaal bereiken en schaarser worden met de toename van zachte winters. Wilde Zwanen en Taigarietgans zijn duidelijke voorbeelden. Ook de afname van de Paarse Strandloper, een soort die altijd

al vooral noordelijk van ons overwinterde, zou hierdoor veroorzaakt kunnen worden. Bij Zwarte Zee-eend, Topper, Nonnetje en Grote Zaagbek is een verband tussen de huidige lage aantallen (dieptepunten in januari 2007) en de serie warme winters eveneens voorstelbaar. Zeker weten doen we dit echter niet, en de afname loopt in een aantal gevallen ook parallel aan een vermindering van schelpdier- en visbestanden (die op zichzelf ook weer klimaatgerelateerd kunnen zijn). Bovendien kunnen er ook factoren meespelen als visserij en veranderingen in waterkwaliteit, die rechtstreeks, en op veel kortere termijn, de aantallen beïnvloeden.

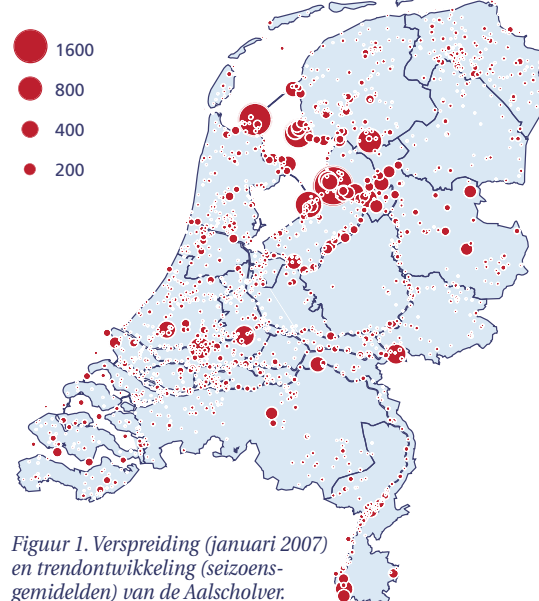
Schaarse soorten

Bij de grootschalige midwintertelling worden de nodige schaarse en zeldzame soorten waargenomen (tabel 2). Hoewel Kleine (300) en Grote Zilverreiger (900) al bijna niet meer tot de schaarse soorten behoren, zijn ze toch nog krenten in de pap. Kleine Zilverreigers houden zich voornamelijk op in het Deltagebied, terwijl Grote Zilverreigers zich over het hele land verspreiden. Het

Tabel 2. Getelde aantallen in januari 2007 (voorlopige cijfers) van schaarse en zeldzame soorten.

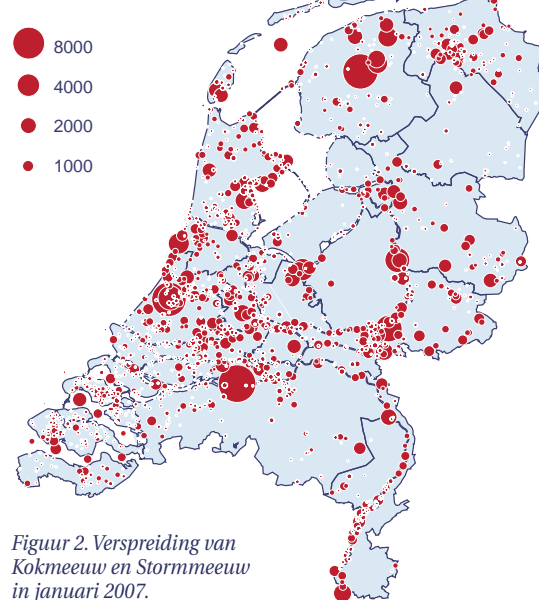
Soort	Geteld in 2007	Soort	Geteld in 2007	Soort	Geteld in 2007
Roodkeelduiker	800	Hoendergans	1	Strandplevier	2
Parelduiker	7	Magelhaengans	2	Kleine Strandloper	1
IJssduiker	12	Casarca	17	Paarse Strandloper	166
Roodhalsfuut	10	Muskuseend	100	Kemphaan	817
Kuifduiker	243	Carolinaeend	12	Bokje	51
Kuifaalscholver	5	Manengans	3	Houtsnip	20
Roerdomp	12	Mandarijneend	50	Grutto	435
Kleine Zilverreiger	305	Chileense Smient	2	Regenwulp	4
Grote Zilverreiger	892	Siberische Taling	1	Zwarte Ruiter	192
Purperreiger	1	Marmereend	1	Groenpootruiter	38
Ooievaar	357	Krooneend	262	Witgat	152
Lepelaar	38	Peposaca Eend	1	Oeverloper	13
Flamingo	7	Witoogeend	2	Rosse Franjepoot	1
Chileense Flamingo	24	IJseend	11	Zwartkopmeeuw	27
Flamingo spec.	12	Grote Zee-eend	46	Dwergmeeuw	121
Kleine Flamingo	2	Buffelkoepeend	1	Kleine Mantelmeeuw	589
Zwarte Zwaan	171	Kokardezaagbek	1	Pontische Meeuw	1
Zwaangans	49	Rosse Stekelstaart	55	Geelpootmeeuw	17
Taigarietgans	713	Zeearend	4	Grote Burgemeester	7
Dwerggans	71	Bruine Kiekendief	80	Drieteenmeeuw	180
Indische Gans	360	Blauwe Kiekendief	169	Grote Stern	5
Sneeuwvangans	11	Ruigpootbuzerd	18	Velduil	6
Keizergans	1	Smelleken	42	IJsvogel	227
Kleine Canadese Gans	986	Slechtvalk	150	Strandleeuwerik	237
Witbuikrotgans	3	Waterral	173	Grote Gele Kwikstaart	84
Zwarte Rotgans	6	Kraanvogel	10	Frater	181
Roodhalsgans	8	Bontbekplevier	549	Sneeuwgor	359

Aalscholver

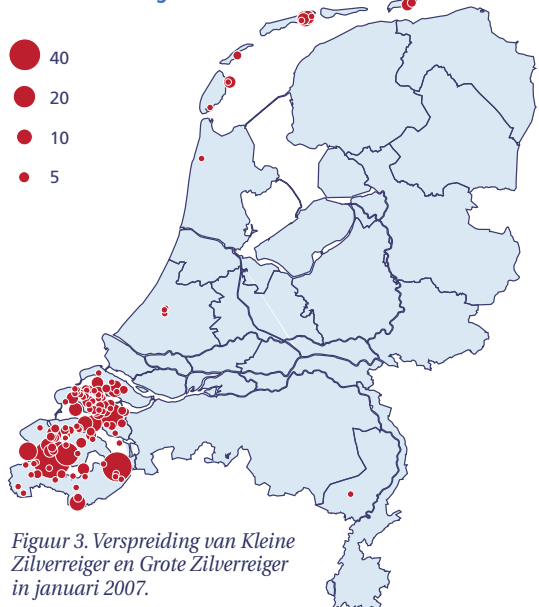
Figuur 1. Verspreiding (januari 2007) en trendontwikkeling (seizoensgemiddelden) van de Aalscholver.

Kokmeeuw

Figuur 2. Verspreiding van Kokmeeuw en Stormmeeuw in januari 2007.

Kleine Zilverreiger

Figuur 3. Verspreiding van Kleine Zilverreiger en Grote Zilverreiger in januari 2007.

Watersnippen. Foto: Hans Gebuis

Recente SOVON-rapporten

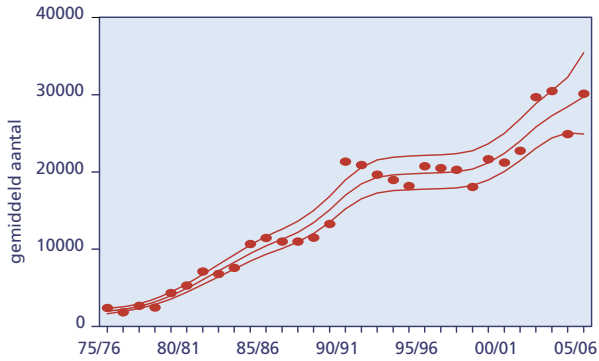
- de Boer V. & Klaassen O. 2006. **Ontwikkelingen van de broedvogels van het Bergherbos (Gld) in 1997-2005**. SOVON-inventarisatie-rapport 2006/39.
- de Boer V. 2007. **Broedvogels van de Terletse Heide in 2007**. SOVON-inventarisatie-rapport 2007/25.
- de Boer V. 2007. **Broedvogels in terreinen van het Zuid-Hollands landschap in de Krimpenerwaard en de Vijfheerenlanden in 2007**. SOVON-inventarisatie-rapport 2007/26.
- van Manen W. 2007. **Broedvogels van Kroondomein Het Loo in 2007**. SOVON-inventarisatie-rapport 2007/53.
- van Manen W. 2007. **De broedvogels van Boswachterij Odoorn in 2007**. SOVON-inventarisatie-rapport 2007/59.
- SOVON-inventarisatie-rapport 2007/60.
- Jager K. 2007. **Broedvogels van drie Staatsbosbeheerobjecten in de Lindevallei**.
- de Boer V., & van der Jeugd H.P. 2007. **Zomerganzen in het Deltagebied in 2007**. SOVON-monitoringrapport 2007/02.
- van Kleunen A., Sierdsema H., Groenendijk D. & Nijssen M. 2007. **Het jaar van de Nachtzwaluw 2007**. SOVON-onderzoeksrapport 2007/10.
- Willems F. & Puijman S. 2007. **Effect van plaatsing van anti-vossenrasters op het broedsucces van kolonievogels in het Dollardgebied**. SOVON-onderzoeksrapport 2007/11.
- de Boer P. & Willems, F. 2007. **Broedvogels en broedsucces van de Klutenplas in 2007**. SOVON-onderzoeksrapport 2007/03.

De meeste van deze rapporten zijn als PDF op de SOVON-site te downloaden.

NOU-dag op 29 maart

Thema "Vogelzang": functie, leerproces en aanverwante kwesties (tijdens de dag wordt ook een algemene ledenvergadering gehouden). Aanvang 10:30, Trianon Zalencentrum, Oude Gracht 252 te Utrecht.

Voor meer informatie en programma zie www.nou.nu en www.zalencentrum-trianon.nl.

grote aantal Roodkeelduikers in januari 2007 wordt veroorzaakt door 585 voor de kust van Noordwijk, die pas goed geteld konden worden toen een reddingsboot door de groep voer. De 12 Ijsduikers verbleven voor het overgrote deel in de Zoute Delta, maar ook de Eemshaven, Midden-Limburgse Maasplassen en IJmuiden. Gaan ook Lepelaars steeds meer in Nederland overwinteren? In 2003 waren het er nog nul, daarna jaarlijks meer, tot 38 in 2007. Ook Krooneenden zitten als overwinteraar flink in de lift; een soort die het na verbetering van de waterkwaliteit en terugkeer van kransvieren in Randmeren, Oostelijke Vechtplassen en Gouwee duidelijk voor de wind gaat. Ook een hele groep van exoten wordt jaarlijks netjes geteld. In januari 2007 werden relatief veel Muskuseenden en Rosse Stekelstaarten gezien.

Niet alle schaarse soorten nemen alsmat toe. De aantallen Slechtvalken waren 15% lager dan het vijfjarige gemiddelde en ook Strandleeuwerik, Frater en Sneeuwgorz waren relatief schaars. Gaan ze langzaam meer noordelijk overwinteren?

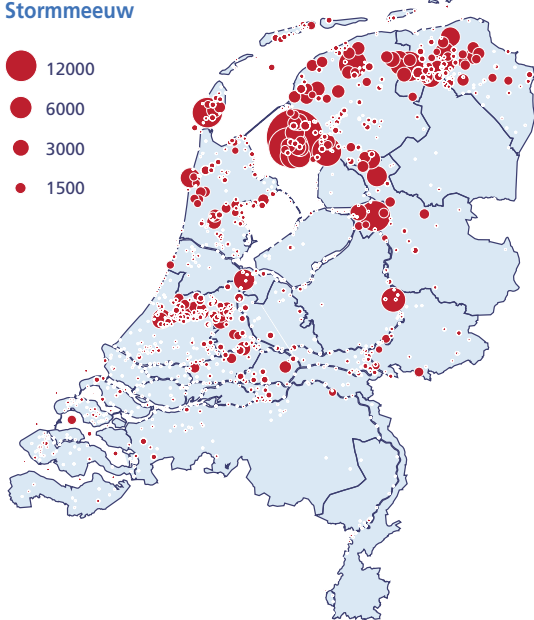
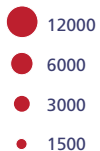
Veel dank

In januari 2007 trotseerden honderden tellers weer en wind om de midwintertelling uit te voeren. Veel tellingen werden beschikbaar gesteld door instituten en terreinbeheerders. Allen worden hartelijk bedankt voor hun bijdragen.

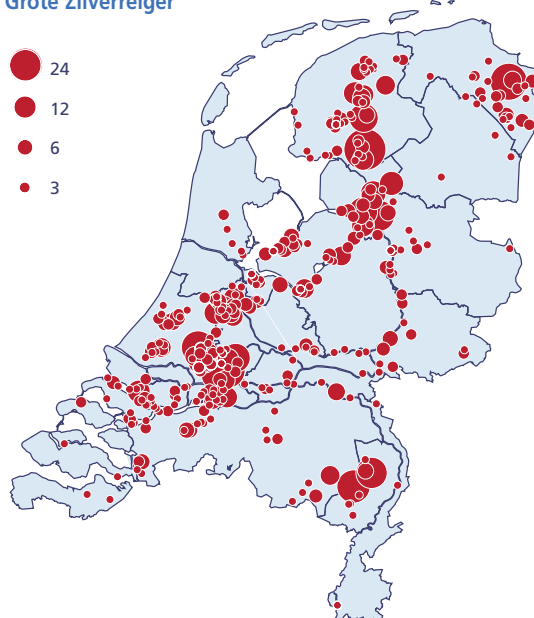
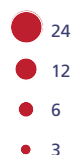
Marc van Roomen

Het watervogelmeetnet, waar de midwintertelling deel van uitmaakt, wordt uitgevoerd onder de paraplu van het Netwerk Ecologische Monitoring en is een samenwerkingsverband van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit-Gegevensautoriteit Natuur, Ministerie van Verkeer en Waterstaat-Waterdienst, Vogelbescherming Nederland, het Centraal Bureau voor de Statistiek en SOVON.

Stormmeeuw

Grote Zilverreiger

Van Aalscholver tot Zwarte Stern, kolonievogels in 2007

Mede dankzij de inzet van vele tellers, de districtskoördinatoren en andere tussenpersonen, maar ook doordat telresultaten tegenwoordig in een flits kunnen worden doorgegeven via de website, hebben we nu al een goed overzicht van kolonievogels in 2007. In dit artikel kijken we terug op handel en wandel van Aalscholver, reigers, Zwarte Stern en Roek. Meeuwen, zeesterns en zwaluwen komen in de volgende editie aan bod.

Aalscholver

Al tijdens het broedseizoen werd duidelijk dat 2007 lokaal dramatisch zou uitpakken. Zo werd de kolonie van De Ven bij Enkhuizen vroegtijdig verlaten, waarbij het vermoeden bestaat dat deze vogels naar de eilandengroep van De Kreupel bij Andijk zijn verhuisd. In 2005-06 werd deze kolonie zelfs vóór en tijdens de jongenfase verlaten, met als gevolg grote aantallen dode kuikens. De kolonies op de Houtribdijk Fl, in De Wieden Ov en zelfs die op de Kreupel NH konden onvoldoende compenseren, zodat het uiteindelijke aantal in die regio in 2007 onder dat van 2006 uitkwam. Hoewel de aantallen van enkele kolonies nog moeten binnenkomen, ziet het er naar uit dat de aalscholverstand in 2007 op ongeveer 20.000 paren zal uitkomen, een landelijke afname met ruim 9% ten opzichte van een jaar eerder.

Blauwe Reiger

De Blauwe Reiger lijkt landelijk aan zijn top te zitten, want ondanks boterzacht winterweer bedraagt de groei ten opzichte van 2006 niet meer dan enkele procenten. De beroemde kolonie Frankendael in Amsterdam werd in 2007 verstoord door nesten vroegtijdig te verwijderen. Het aantal van 70 paren zakte naar een all-time low van 26. Verstoring is hier ook in het grijze verleden al gerapporteerd, zoals in 1927 ('veront-rust') en 1943 ('verstoord door afweergeschut'). De grootste Nederlandse kolonie, bij Wessum Lb, telt ondanks lichte afname nog altijd een fraaie 185 nesten. Er zijn ook succesverhalen, zoals de kolonie in de Bakkerskooi Ov, die omhoogschoot van 85 naar 124 nesten. In Waspik NB ontstond in 2007 een nieuwe kolonie van 37 nesten.

Purperreiger

Het gaat de Purperreiger voor de wind. De in Europees opzicht geïsoleerde Nederlandse populatie is de laatste jaren bezig om uit het dal van de jaren tachtig te klimmen. Dat komt o.a. door gunstiger overwinteringsomstandigheden in Afrika en verbeterd riet-beheer en uitbreiding van het rietareaal bij de belangrijkste kolonies. De populatie laat in 2007 een groei zien van ruim 9%. Inmiddels zijn er drie kolonies met meer dan 100 paren.

Lepelaar

Mede door de inzet van Otto Overdijk van Werkgroep Lepelaar is het beeld van de Lepelaar in 2007 nagenoeg volledig! Het aantal paren is afgelopen jaar met 4% gestegen ten opzichte van 2006, maar de broedresultaten vielen in een aantal kolonies wat tegen. Het landelijke totaal komt neer op 1900 broedparen.

Zwarte Stern

Hoewel de soort in de Gelderse Poort bij Nijmegen achteruitgaat, neemt het landelijke totaal al jarenlang licht toe. Goed nieuws voor deze moerasstern! Van de kolonies in de Ankeveense Plassen, Aarlanderveen, Reeuwijk en Zalk ontvangen we nog graag de gegevens!

Roek

Ruim tweederde van de roekengegevens is op dit moment al binnen. Vooral uit westelijk deel Noord-Brabant verwachten we nog telgegevens. De Nederlandse populatie is met een daling van 9% weer verder achteruitgegaan. Vooral in de Achterhoek, Twente en Drenthe lijken rake klappen te zijn uitgedeeld, veelal na opzettelijke verstoring. Ook binnen deze regio's doen sommige kolonies het overigens goed.

Tabel 1. Overzicht van een aantal kolonies met opmerkelijke aantalsveranderingen van 2006 op 2007.

	2006	2007	Vershil
Aalscholver			
Ven Enkhuizen	2485	1080	-57%
Houtribdijk	1281	783	-39%
Rottige Meenthe	622	427	-31%
De Wieden	982	693	-29%
Lepelaarplassen	1476	1145	-22%
Vogeleiland De Kreupel	3746	2925	-22%
Brede Water	552	915	+66%
Zwanenwater	400	899	+125%
Artis, Amsterdam	8	90	+1025%
Purperreiger			
Kinderdijk	86	115	+34%
Nieuwkoopse Plassen	120	130	+8%
Ameide	174	168	-3%
Lepelaar			
Speelmansplaten, Tholen	5	0	-100%
Quackjeswater	184	119	-35%
Oostvaarderplassen	217	165	-24%
Sassenplaat, Moerdijk	56	83	48%
De Wieden	12	25	108%
Botshol	11	24	118%
Zwanenwater	7	19	171%
Crobsche Waard, Haafden	0	4	nieuw
Nieuwkoopse eil., Oude Tonge	0	6	nieuw
Zwarte Stern			
Smalle Eesterzanding	19	3	-84%
Polder Teckop, Kockengen	42	25	-40%
De Deelen, Oldeboorn	37	50	35%
Polder Zegveld, Woerden	17	29	71%
De Wieden	49	88	79%
Roek			
De Peppelen, Haren, NB	161	0	verlaten
Begraafplaats Heerewarden	140	0	verlaten
Gemeentehuis Angerlo	156	32	-79%
Snelweg, t.o Krakeel, Hoozeveen	185	41	-78%
Kerkhof, Doesburg	235	62	-74%
Colenbranderbos, Dedemsvaart	205	55	-73%
Stad van Heutzpark, Coevorden	222	68	-69%
Groote Scheere, Gramsbergen	224	113	-50%
Almelo ZW	453	306	-32%
Nieuwe Aanleg, Wolvega	511	351	-31%
Kanaaldijk 1, Lochem	789	653	-17%
Donkerebosje, Schansweg Balkbrug	443	412	-7%
Stad Afslag Schoonebeek Oost, Coev.	743	735	-1%
Laarwoud, Zuidlaren	607	601	-1%
Manege 'De Liemers', Giesbeek	94	206	119%
Stad Rondweg noord, Coevorden	322	735	128%
Interwand, Eibergen	9	75	733%

Kraanvogel: van trekvogel naar jaarvogel?

Kraanvogel met jong. Foto: Henri Bouwmeester

Een sliert Kraanvogels, zich lang van tevoren aankondigend door een indrukwekkend 'kroe-kroe', laat geen enkele vogelaar onberoerd. De bereidheid om zo'n waarneming door te sturen is dan ook groot. In het Bijzondere Soorten Project (BSP) van SOVON is de Kraanvogel niet de soort met de meeste meldingen (dat is de IJsvogel), maar wel de talrijkste. Hieronder wordt het voorkomen in ons land sinds 1989 nader bekeken. Hiertoe zijn de databestanden van het BSP (7400 records) en de site Waarneming.nl (2961 records) samengevoegd. De meeste aandacht gaat uit naar pleisteraars

Broedgebieden

Kraanvogels die ons land passeren, stammen grotendeels uit Scandinavië (vooral Zweden), Duitsland en Oost-Europa. Daar doen ze het goed. Zo is de Zweedse populatie in 1975-2006 ongeveer verviervoudigd naar meer dan 15.000 paren en is de Duitse populatie toegenomen van 380 paren in 1974 naar 5600 in 2004. Het broedgebied is daar 75-100 km in westelijke richting opgeschoven en in Nedersaksen, beginnend op 150 km van de Nederlandse grens, huizen tegenwoordig 400 paren (T. Krüger, B. Wilkening). Sinds kort broedt de Kraanvogel ook in ons land. Na het eerste geslaagde broedgeval in het Fochteloërveen in 2002 (één jong) nestelden hier jaarlijks 2 paren die 1-4 jongen grootbrachten. In 2007 vond ook een broedpoging plaats in het Dwingelderveld. Gezien zomerwaarnemingen elders is een lichte verdere uitbreiding van de Nederlandse populatie niet onwaarschijnlijk.

Trekbanen in Europa

Tijdens de trekperiode heeft Nederland te maken met de westelijke trekbaan door Europa (de oostelijke voert via Hongarije, Turkije en Israël naar Oost-Afrika). Deze westelijke trekbaan verloopt van Scandinavië via een tussenstop in Noordoost-Duitsland naar pleisterplaatsen in zowel Noordoost- als Zuidwest-Frankrijk, en vervolgens naar de Spaanse overwinteringsgebieden. Recent blijven Kraanvogels ook noordelijker overwinteren (Lac du Der in NO-Frankrijk: 5000-10.000 in december en januari 2007/08), soms tot in Nederland aan toe.

De trekbaan loopt doorgaans net ten oosten van ons land en schampst dan alleen Twente, de Achterhoek, zuidoostelijk Noord-Brabant en Limburg. Sterke oostelijke winden tijdens de trek kunnen echter voor verdrifting zorgen. Hierdoor kan het aantal Kraanvogels in ons land per seizoen variëren van enkele honderden tot vele duizenden. Ook in (na)jaren zonder krachtige oostenwinden kunnen Kraanvogels wel eens talrijk zijn. In zulke gevallen heeft dit vrijwel zeker van doen met de situatie op de meest westelijke Noord-Duitse pleisterplaatsen. Vanaf 2000 neemt het aantal pleisteraars sterk toe aan de Dümmersee bij Osnabrück, ruim 100 km ten oosten van de grens bij Twente. Op 5 november 2007 verbleven hier liefst 32.000 Kraanvogels en in december en januari daaropvolgend nog steeds 2000-3000 (www.grus-grus.eu).

Historische pleisterplaatsen

De meeste Kraanvogels in ons land worden overtrekkend gezien, pleisteraars zijn veel schaarser. Tot in de jaren zeventig pleisterden Kraanvogels regelmatig in heide- en veengebieden in Twente (Haaksbergerveen, Aamsveen), Noord-Brabant (Lieselse Peel, Deurnese Peel, Strabrechtse Heide) en Limburg (Mariapeel, Grootte Peel, De Hamert, Meinweg). Het ging per locatie soms om vele honderden vogels. Vaste pleisterplaatsen zijn echter schaars geworden, wat geweten wordt aan het ontbreken van voldoende rust. Daarom zoeken Kraanvogels momenteel terreinen binnen de trekbaan op die op dat moment geschikt zijn. Dat kunnen de bovengenoemde gebieden zijn, maar ook tijdelijk geschikte (rust, voedsel) locaties elders.

Seizoenspatroon en aantallen

In het voorjaar worden de meeste Kraanvogels gezien in februari-april, in het najaar in oktober-december (figuur 1, tabel 1). Pleisteraars zijn in het voorjaar (9,9%) schaarser dan in het najaar (14,0%) en worden in beide seizoenen gemiddeld iets eerder gezien dan trekkers. Het lijkt er dus op dat late trekkers meer haast hebben.

Tabel 1. Hoofdtrekperiode van Kraanvogels in 1989-2007 in voorjaar en najaar, met moment waarop 10%, 50% (mediaan) en 90% is gepasseerd.

Seizoen	gedrag	10%	50%	90%	duur (dg)
voorjaar	pleisterend	6 feb	10 mrt	19 mrt	41
voorjaar	trekkend	24 feb	17 mrt	18 apr	53
najaar	pleisterend	16 sep	29 okt	22 nov	67
najaar	trekkend	18 okt	9 nov	26 nov	39

In beide seizoenen varieert het aantal Kraanvogels per jaar zeer sterk (figuur 2). Jaren met relatief veel Kraanvogels in het voorjaar waren 1989, 1991, 1994-1996, 2006 en 2007. In het najaar springen 2000 en 2006 er duidelijk uit, maar ook in 1994 trokken uitzonderlijk veel Kraanvogels over ons land.

De trek in het late najaar van 2006 ligt nog vers in het geheugen, met op 27-30 november vele duizenden vogels waarvan een deel ook aan de grond kwam. Spectaculair was het vooral in Limburg: op 27 november in Mariahoop (1500 overtrekkend), 28 november bij Nieuw-Bergen (3000) en 29 november bij Heythuysen (2500), Susteren (2500) en Sittard (2730, deels dezelfde vogels als in Susteren?). Ook buiten deze 'Kraanvogel-provincie' werden fraaie dagtotalen gemeld, op 27 november in Winterswijk (700) en op 28 november bij de Deurnese Peel (1300), Doetinchem (900), Gendt (600) en boven het SOVON-kantoor in Beek-Ubbergen (600).

De dubbele piek in het najaarspatroon wordt veroorzaakt doordat de wegtrek uit Noordoost-Duitsland niet ieder jaar op exact dezelfde datum plaatsvindt (hangt af van temperatuur, beschikbaarheid/hoeveelheid voedsel, al dan niet voor trek gunstige winden). In de eerdergenoemde jaren met veel Kraanvogels varieerde de mediane doortrekdatum van 12 november (1994) tot 25 en 28 november (2000 resp. 2006). In het voorjaar kende de mediane datum in 1989-2005 weinig variatie en viel deze steeds rond 9 maart. De tweede, kleine piek in het voorjaarspatroon is het gevolg van een late trek golf in 2007 (mediaan 26 maart).

Recent worden Kraanvogels steeds meer gedurende het hele jaar gezien. De broedvogels van het Fochteloërveen worden in najaar en winter in de directe omgeving waargenomen, vaak vergezeld van een of meer eerstejaars vogels. In de winter lijken

ook groepen Kraanvogels steeds vaker op te duiken. Een groep van 34 die van 10 januari tot in februari 2008 verbleef ten oosten van de Mariapeel kreeg 'landelijke bekendheid'. Helaas zorgde de toeloop van vogelaars en fotografen voor verstoring (en discussie daarover op o.a. de mailcirkel Vogelinfolimburg). Dit was ook het geval bij een tweetal overwinteraars begin januari 2008 bij de Groote Peel. Nabij het Aamsveen werden 36 pleisteraars op 14 januari 2008 gemeld.

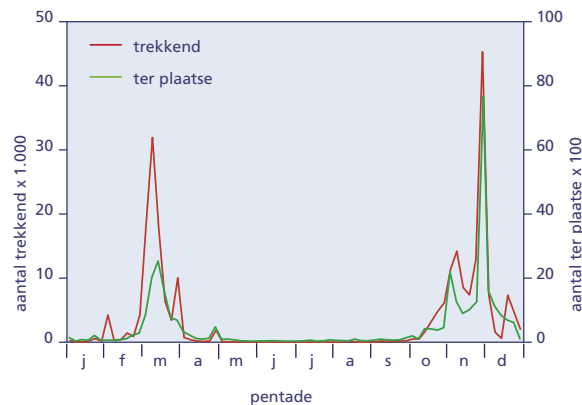
Verspreiding en pleisterplaatsen

Kraanvogels foerageren overdag op agrarische cultuurgronden, vooral akkers (oogstresten!) en slapen meestal gezamenlijk in ondiepe vennen. Het gebruik van pleister- en slaapplekken kan heel wisselend zijn. Soms komen Kraanvogels pas laat in de namiddag of avond in een gebied aan, om 's ochtends weer snel door te trekken. In andere gevallen kunnen ze dagenlang aanwezig blijven.

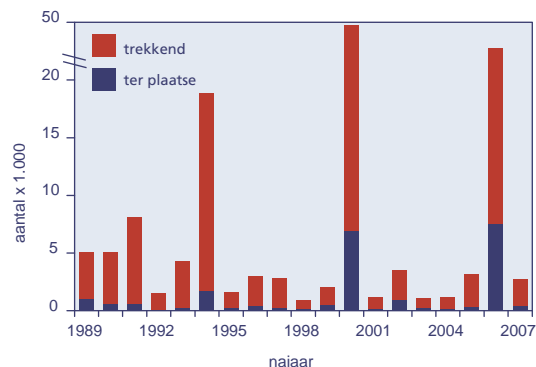
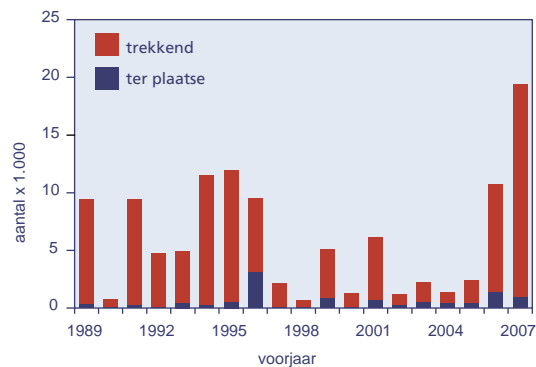
Pleisteraars worden in beide seizoenen vooral gezien in Limburg, zuidoostelijk Noord-Brabant, de Achterhoek en Twente (figuur 3). In Nederland zijn drie gebieden aangewezen als Natura 2000-gebied mede vanwege de aanwezigheid van Kraanvogels: Engbertsdijksvenen, Strabrechtse Heide & Beuven en Groote Peel. Voor deze en andere potentiële pleisterplaatsen is voor ieder seizoen het maximale aantal pleisteraars berekend in 1989-2007. In deze jaren werden in de drie Natura 2000-gebieden regelmatig Kraanvogels gemeld en kwamen ze ook in twee andere Natura 2000-gebieden regelmatig aan de grond: Haaksbergerveen en Deurnese Peel & Mariapeel (tabel 2). Voor al deze gebieden geldt dat het aantal pleisteraars in het najaar gemiddeld hoger is dan in het voorjaar. In de Engbertsdijksvenen pleisterden Kraanvogels het meest regelmatig (22 van de 38 seizoenen in 1989-2007). In

Tabel 2. Overzicht van pleisterende Kraanvogels in 1989-2007 in drie Natura 2000-gebieden die mede vanwege het voorkomen van Kraanvogels zijn aangewezen (*) en twee 'potentiële pleisterplaatsen' (**). Per seizoen wordt het aantal jaren vermeld waaruit pleisteraars bekend zijn, het maximum in 1989-2007 en het gemiddelde over de seizoenenmaxima in de 19 seizoenen.

Gebied	voorjaar			najaar		
	jaren	max.	gem.	jaren	max.	gem.
Groote Peel *	9	60	11	10	662	89
Strabrechtse Heide & Beuven *	8	66	7	12	218	36
Engbertsdijksvenen *	12	100	9	10	250	23
Deurnese Peel & Mariapeel **	7	55	6	9	2000	135
Haaksbergerveen **	9	225	17	4	116	10

Figuur 1. Seizoensverloop van overtrekkende en pleisterende Kraanvogels per vijfdaagse periode in 1989-2007.

Figuur 2. Aantal Kraanvogels in het voorjaar en najaar van 1989-2007

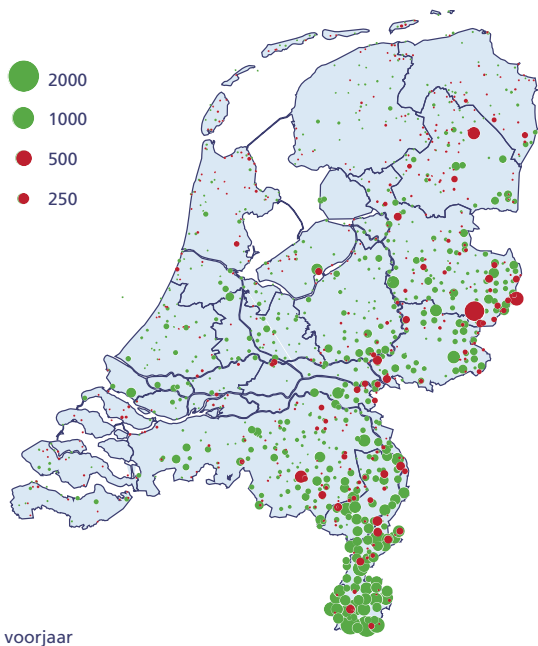

Frank Willems in Jask, Iran 2005, tijdens Midwinterteling.
Foto: Menno Hornman

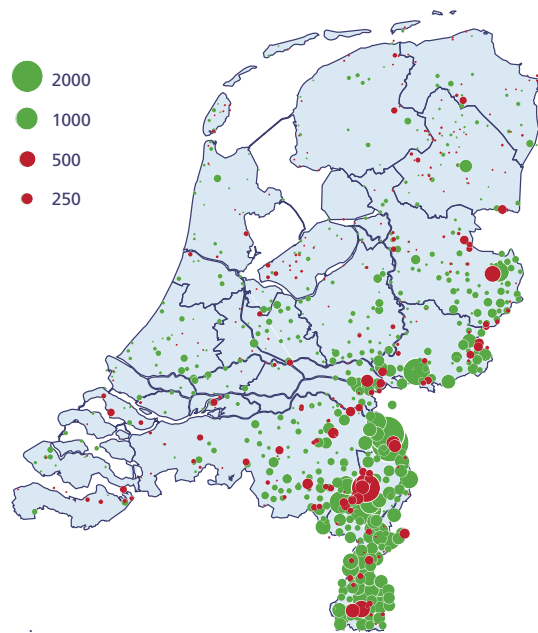

Vertrek Frank Willems

Per 1 januari heeft Frank Willems zijn baan bij SOVON opgezegd. Frank heeft zich gedurende meer dan acht jaar voor een groot aantal projecten ingezet. Eén van zijn eerste klussen betrof het 'Gelderse Poort project', dat resulteerde in een mede door hem geschreven rapport over ontwikkelingen in de broedvogelstand tussen 1960 en 2000 en een boek over de natuur van de Gelderse Poort. Later was hij projectleider van o.a. het Nestkaartenproject en het Reproductie-meetnet Waddenzee. Daarnaast voerde hij veel veld- en analysewerk uit in het kader van diverse weidevogelprojecten, zoals het Predatieproject. Frank is inmiddels voor onbepaalde tijd geëmigreerd naar Zambia, waar hij gaat werken als ecoloog in het Kasanka National Park (www.kasanka.com). Hiermee gaat een lang gekoesterde droom in vervulling en hoopt hij op basis van tel- en monitoringwerk een concrete bijdrage te leveren aan internationale natuurbescherming. We wensen hem het allerbeste in Afrika en zullen zijn database- en rekenkunsten, maar vooral ook zijn prettige persoonlijkheid, erg missen.

voorjaar

najaar

Figuur 3. Verspreiding van Kraanvogels in Nederland in 1989-2007 in het voorjaar en najaar (rood pleisterend, groen trekkend).

het najaar waren Kraanvogels het talrijkst in de Groote Peel (max. 662 op 4 november 1994) en de Deurnese Peel / Mariapeel (2000 op 29 november 2006), in het voorjaar in het Haaksbergerveen (225 op 9 en 15 maart 1996) en de Engbertsdijksvenen (100 op 9 maart 1996).

Timing van de doortrek

In de Avifauna van Nederland 2 (Algemene en schaarse vogels) staan twee fraaie grafieken die veranderingen in trekgedrag van Kraanvogels weergeven. De mediane doortrekdatum is in 1950-97 in het voorjaar vroege van eind maart naar begin maart, en in het najaar verschoven van eind oktober naar half november. De reden voor de vervroeging is onduidelijk, de latere trek in het najaar hing samen met de opkomst van maïssteelt vanaf de jaren zeventig, waardoor Kraanvogels langer op de akkers in Noordooit-Duitsland konden foerageren. Heeft deze trend doorgezet?

Niet echt. In het najaar is de mediane doortrekdatum in de 10 jaren aansluitend op de Avifauna (1998-2007) niet verder verlaat. Dit past goed bij waarnemingen van wegtrekende vogels in Duitsland en houdt verband met het teruglopen van de maïsverbouw in ons buurland. In het voorjaar is de mediane datum recent wat naar achteren geschoven, wat op het conto van trekkers komt (bij pleisteraars geen verschil). In 1950-97 kwamen

trekkers dus steeds eerder door, terwijl ze recent juist wat later overtrekken; relatief late jaren waren 1998, 2005 en 2007. De reden hiervan is onbekend en heeft in ieder geval niet van doen met koude in West-Europa (denk aan het recordzachte voorjaar van 2007).

Wat eveneens opvalt, is dat de eerste najaarspleisteraars gaandeweg eerder lijken te arriveren in ons land (door minder maïsverbouw in Duitsland?) maar ook wat later weggaan (profiterend van de vele zachte winters?). Hierdoor komt de datum waarop 10% en 90% van de vogels gepasseerd is steeds verder uit elkaar te liggen (verschil in de 19 jaren toenomen met 61 dagen!). Kraanvogels pleisteren in het najaar dus over een steeds langere periode in ons land!

Arjan Boele, Fred Hustings & Erik van Winden

Jaar van de Scholekster: sozen en slaapplaatsen

De eerste Scholeksters zijn alweer in het binnenland gesignaleerd. Ze gaan niet meteen naar hun broedterritoria, maar zitten eerst in groepen bij elkaar op traditionele plaatsen (kanaal, zandwinplas). Ik ben geneigd deze groepjes met het woord 'soos' aan te duiden. Toen ik recentelijk mijn binnenlandcollega's vroeg of sozen aldaar altijd slaapplaatsen zijn, leverde dat discussie op. Uiteindelijk ontstond toch een duidelijk beeld.

Soos of slaapplaats

Mijn definitie van een soos luidt 'een groep rustende Scholeksters op een vaste plek die alleen in de broedtijd wordt benut'. Die definitie is gebaseerd op mijn ervaringen op de kwelder van Schiermonnikoog. Voor hun voedselvoorziening zijn de Schiermonnikoogse Scholeksters afhankelijk van het wad, waar ze alleen met laagwater terecht kunnen. Buiten de broedtijd verzamelen ze zich tijdens hoogwater op de hoogwatervluchtplaatsen (HVP's), alwaar voornamelijk geslapen wordt. De vogels hebben dus geen dag/nacht ritme, maar een laagwater/hogwater ritme. Tijdens de broedtijd brengen territoriale vogels de hoogwaterperiode in hun territorium door. De onvolwassen vogels, in de zomer vaak makkelijk herkenbaar aan een witte keelband, overtuigen op HVP's op de oost- en westpunt van het eiland. Volwassen vogels zonder broedterritorium (en meestal ook partner), overtuigen in relatief kleine groepen verspreid over het broedgebied. In die groepen (sozen) wordt geslapen, agressief gedaan en soms gecopuleerd. Adulte Scholeksters met broedterritorium gaan overigens wel eens pitten in die sozen, vooral vroeg in het seizoen.

Het zou leuk zijn als de precieze locatie van die kustsozen van jaar op jaar zou worden vastgelegd. In principe zou dat in het nieuwe Slaapplaatsenproject kunnen, want HVP's zijn eigenlijk een soort slaapplaatsen. Aan de andere kant worden de HVP's ook geteld tijdens integrale Wadden- en Deltatellingen; we moeten dus eerst nog eens goed nadenken wat de handigste manier van gegevensverzameling is voor dat soort gegevens.

Oproep

Het Slaapplaatsenproject is in eerste instantie bedoeld voor groepen 's nachts slapende vogels. Als binnenlandse sozen van Scholeksters altijd slaapplaatsen zouden zijn, konden tellingen via het fonkelnieuwe project worden ingevoerd. Maar helaas, er zijn ook sozen waar de vogels overdag verblijven maar 's avonds niet slapen, en er zijn slaapplaatsen die overdag verlaten zijn. Daarom zijn er twee mogelijkheden:

- Als je de komende maanden overdag in het binnenland een groepje Scholeksters ziet, tel

die dan even en voer de gegevens (datum, tijd, locatie, aantal en liefst ook leeftijdsverdeling) in op www.telme.nl of [waarneming.nl](http://www.waarneming.nl).

- Als je tijd hebt, ga dan later nog eens kijken of de vogels er ook slapen. Zo ja, dan kun je de aantallen die er slapen invoeren op de site van het Slaapplaatsenproject www.sovon.nl/default.asp?id=436.

- In Friesland worden dit jaar de slaapplaats-tellingen centraal gecoördineerd door Eddy Wymenga en Romke Kleefstra.

- Als mensen Scholeksterslaapplaatsen tellen, dan graag ook andere daar slapende vogels tellen, met name Grutto's en Kemphanen.

Meerwaarde door vaker tellen

Hoe vaker je telt, hoe waardevoller de gegevens. Daardoor is een beeld te krijgen van het aantalsverloop. Er is vaak een maximum in maart, daarna lagere aantallen, soms gevolgd door hogere aantallen aan het einde van de zomer (figuur 1). In het begin van het seizoen gaat het vooral om teruggekeerde broedvogels. Een dekkende telling van de sozen of slaapplaatsen in een groot gebied kan daarom een schatting opleveren van het aantal broedende Scholeksters daar.

Vermoedelijk worden sozen en slaapplaatsen in mei en juni vooral bevolkt door adulten zonder broedterritorium. De verhouding tussen de aantallen in maart en mei-juni kan dus een indicatie opleveren van het aandeel adulte niet-broedvogels in de populatie. En als de sozen en slaapplaatsen helemaal opdrogen in mei-juni, kan dit betekenen dat de populatie aan het uitsterven is. Volwassen Scholeksters keren jaar in jaar uit naar hun broedterritorium terug, ook als dit sterk in kwaliteit is gedaald. Zulke gebieden kunnen nog vele jaren méér broedende Scholeksters herbergen dan eigenlijk passen bij de kwaliteit van het gebied. Potentiële rekruten op zoek naar een eigen locatie laten het echter afweten. De opleving soms in juli (figuur 1) kan duiden op

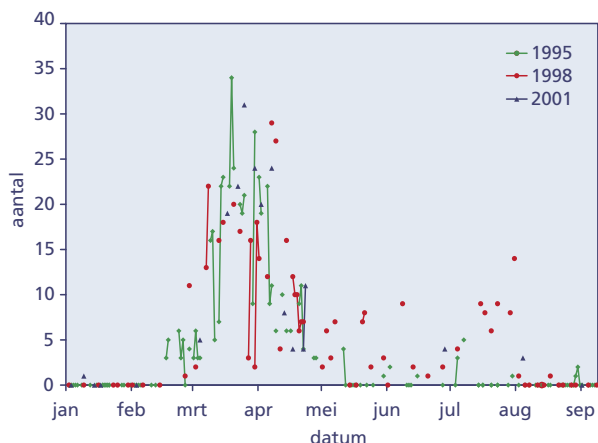
vliegvlugge jongen. Bij Scholeksters voeren beide ouders hun jongen en gaan daar tot na het uitvliegen mee door. Vermoedelijk bezoeken vliegvlugge jongen en hun ouders nog enige tijd een soos of slaapplaats voordat ze naar de overwinteringsgebieden langs de kust trekken. Grote verschillen in broedsucces kunnen verklaren waarom er het ene jaar veel Scholeksters in juli op een soos of slaapplaats gezien worden en het andere jaar niet. Dit betekent dat we misschien een beeld kunnen krijgen van de totale productie aan vliegvlugge jongen in een gebied door alle sozen en slaapplaatsen te tellen en van alle vogels ook vast te stellen of het om jonge dan wel adulte vogels gaat.

Oude tellingen

De doorgewinterde vogelteller kan maar moeilijk langs een soos of slaapplaats fietsen zonder te tellen. Er bestaan dus heel wat historische soostellingen, waarvan ik sommige spontaan kreeg toen 2008 tot Jaar van de Scholekster werd uitgeroepen (zie figuur 1). Het zou leuk zijn om nog meer reeksen te ontvangen. Met een grotere dataset kun je bijvoorbeeld nagaan of in alle reeksen de juli-aantallen in 1995 laag waren en in 1998 hoog. Belangrijk is om een precieze aanduiding van de plaats te hebben en voor alle tellingen de datum, het tijdstip (of begin- en eindtijdstip) en het totale aantal (en liefst ook een aanduiding van de leeftijd) te geven. Een simpele Excel-sheet is voldoende. Opsturen naar: scholekster@sovon.nl

Bruno Ens

Figuur 1: Aantallen Scholeksters op een binnenlandsoos bij de Rijkerswoerdse Plassen in Arnhem, weergegeven voor 1995, 1998 en 2001. (gegevens Vincent de Boer)

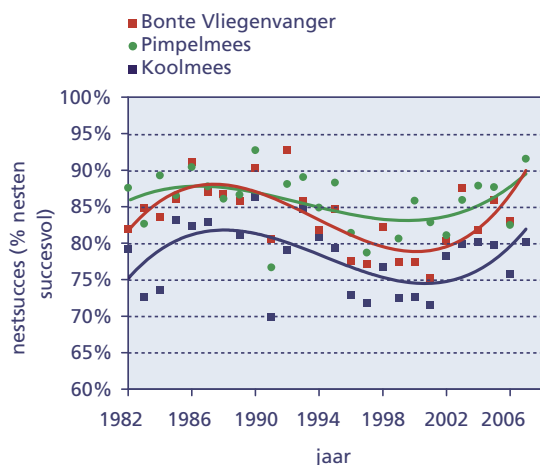

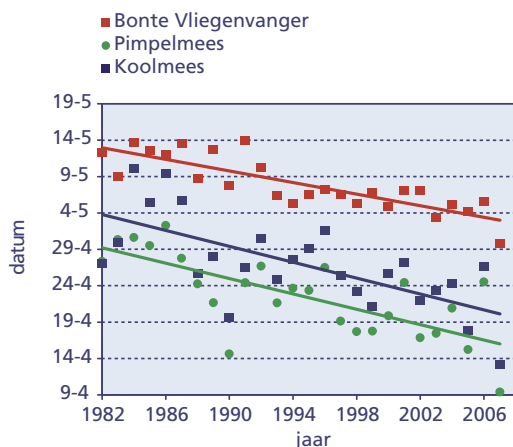
Bonte Vliegenvanger. Foto: Ran Schols

Nestkaartenproject gaat 14e jaar in

Om veranderingen in broedvogelaantallen te kunnen verklaren, is het belangrijk informatie te hebben over trends in broedsucces en sterfte. Het Nestkaartenproject richt zich op het eerstgenoemde onderwerp, en verzamelt sinds 1995 gegevens over het verloop van individuele nesten. Behalve voor het verklaren van populatieveranderingen zijn de gegevens ook waardevol voor het voorspellen van toekomstige veranderingen. Zo kan een verlaagde reproductie van een langlevende soort de voorbode zijn van een populatie-afname die nu nog niet zichtbaar is. Eind 2007 werd een mijlpaal bereikt en kon het 150.000e nest worden toegevoegd aan de database. En inmiddels zijn we alweer een dikke 2000 kaarten verder.

Figuur 1. Jaarlijks nestsucces (% succesvolle nesten; Mayfield-methode) van Pimpelmees, Koolmees en Bonte Vliegenvanger.

Figuur 2. Gemiddelde start van de eileg voor Bonte Vliegenvanger, Pimpelmees en Koolmees in de periode 1982-2007

Welke gegevens verzamelen?

Per broedsel wordt gevraagd om een aantal relevante gegevens te registreren, waaronder het aantal eieren en/of jongen tijdens elk nestbezoek. Bij twee bezoeken per nest is de kaart reeds geschikt voor het berekenen van nestsucces; dat geldt ook voor nesten die niet tot het uitkomen of mislukken zijn gevolgd. Het meest waardevol zijn echter nestkaarten met minimaal twee bezoeken in de ei- en/of jongenfase, plus een (derde) bezoek om het al dan niet succesvol uitvliegen vast te stellen (nacontrole). Veelvuldig controleren van de nestinhoud is dus niet noodzakelijk (en in verband met verstoring zelfs onwenselijk), net zomin als het meten en wegen van nestjongen (al kan dat, mits voorzichtig uitgevoerd, belangrijke aanvullende informatie opleveren). Omdat de afgelopen jaren ook oude gegevens zijn ingevoerd, beschikken we inmiddels vanaf 1961 over jaarlijkse nestgegevens. Sinds 1981 gaat het om meer dan 1000 nestkaarten per jaar en vanaf 1996 zelfs om jaarlijks meer dan 5000. Het best vertegenwoordigd zijn nestkastbroeders zoals Koolmees, Pimpelmees en Bonte Vliegenvanger. Met dank aan de Werkgroep Roofvogels Nederland, STONE en de Kerkuilenwerkgroep zijn ook de algemenere roofvogelsoorten, Steenuil en Kerkuil relatief goed vertegenwoordigd.

Broedsucces

Een belangrijke maat voor het broedsucces is het aantal uitgevlogen jongen per nest. Dit kan berekend worden uit het percentage nesten dat tenminste één uitvliegend (of uitlopend, bij nestvlinders) jong oplevert ('nestsucces') en het gemiddeld aantal uitgevlogen jongen per succesvol nest. Het aantal uitgevlogen jongen per nest verschilt aanzienlijk tussen soorten (tabel 1). De top 10 van de zangvogels bestaat volledig uit holenbroeders, die zowel een hoog nestsucces als veel uitgevlogen jongen per succesvol nest hebben. Bij soorten die open nesten hebben, ligt het anders. De Grasmus blijkt daarbij een stuk productiever dan de nauw verwante Zwartkop en Tuinfluitier.

Onder aan de lijst bungelt de Veldleeuwierik. Gezien het lage nestsucces is de landelijke populatieafname van deze soort niet verwonderlijk. Ook Zanglijster en Merel scoren relatief slecht. Het is wel belangrijk te realiseren dat een deel van de soorten meerdere nestpogingen per broedseizoen onderneemt en dus meer kansen heeft om uiteindelijk succesvol te reproduceren.

Veranderingen in nestsucces

Het nestsucces blijkt voor de meeste soorten jaarlijks sterk te fluctueren. Een voorbeeld is de Grutto. Goede jaren waren 1995 en 2006, toen in zo'n 75% van de nesten jongen uit het ei kropen. Slechte jaren waren 2003 en 2005, met een nestsucces van slechts 30%. Weersomstandigheden in de broedperiode zijn een belangrijke factor in deze fluctuaties. Dat slecht weer niet (altijd) nadelig hoeft te zijn, blijkt uit een recente bijdrage van Freek Nijland in Limosa. Door koud weer in maart en begin april, en veel regen vanaf half mei, werden in 2006 veel Friese weilanden relatief laat gemaaid. Dit leidde tot de beste omstandigheden voor nesten en kuikens in de afgelopen tien jaar.

Gemiddeld over Nederland bedroeg het nestsucces van de Grutto over de afgelopen 11 broedseizoenen 46%. Dit is alleen in gebieden met een lage kuikensterfte voldoende om de populatie op peil te houden. In de meeste reguliere landbouwgebieden is de kuikensterfte echter te hoog, zodat kan worden aangenomen dat de Grutto-populatie in Nederland ook de komende jaren verder zal afnemen.

In figuur 1 is van drie nestkastbroeders het broedsucces sinds 1982 weergegeven. Ook bij deze soorten is sprake van grote jaarlijkse fluctuaties, waarbij goede en slechte perioden elkaar afwisselen. Opvallend genoeg lopen deze golfbewegingen bij deze soorten nagenoeg synchroon, met goede perioden eind jaren tachtig en in recente jaren, en een slechte periode rond 2000. De fluctuaties in nestsucces zijn bij Koolmees en Bonte Vliegenvanger sterker dan bij de Pimpelmees. Het

nestsucces van de Pimpelmees ligt gemiddeld ook 10% hoger dan van de Koolmees. De achtergrond van deze patronen is prachtig voer voor verder onderzoek.

Timing van eileg

Behalve het volgen van broedsucces is ook het bepalen van veranderingen in de timing van broeden een belangrijk doel van het

Nestkaartenproject. Dat vogels de laatste decennia vanwege de gemiddeld hogere temperaturen eerder in het jaar zijn gaan broeden, is eerder al uit verschillende onderzoeken naar voren gekomen. De eerste helft van 2007 was (wederom) uitzonderlijk warm. De klimatologische winter en lente waren zelfs de warmste in tenminste drie eeuwen. De gemiddelde start van de eileg van Pimpelmees, Koolmees

en Bonte Vliegenvanger viel in 2007 ook enkele dagen vroeger dan in voorgaande jaren (figuur 2). Sinds 1982 is de Bonte Vliegenvanger 10 dagen eerder gaan broeden, de beide mezen zelfs 13 dagen eerder. De vogels reageren daarmee op de hogere temperaturen in de winter en het vroege voorjaar, die ervoor zorgen dat de bomen eerder uitlopen en insecten en rupsen eerder actief worden. Dat wil overigens nog lang niet zeggen dat deze vervroeging afdoende is. Zo is de periode tussen aankomst en eerste eileg van Bonte Vliegenvangers angstwekkend kort geworden.

In een vorige SOVON-Nieuws werd al bericht over de door CBS en SOVON ontwikkelde methode om de vervroeging van de eileg te volgen aan de hand van een groot aantal soorten. Tussen 1985 en 2005 blijkt de gemiddelde eilegdatum van 45 soorten zangvogels met zo'n 7 dagen te zijn vervroegd, van 11 naar 4 mei. De eerste eilegdata zijn inmiddels onderdeel van de Graadmeter Fenologie van de Rijksoverheid en zijn opgenomen in de verplichte jaarlijkse rapportage van Nederland in het kader van de Conventie voor Biodiversiteit.

Wie kan meedoen?

Iedereen kan meedoen aan het Nestkaartenproject, of je nu de lotgevallen van dat ene Merel-nest in je tuin wil doorgeven of systematisch een gebied afzoekt om zo veel mogelijk broedsels van een bepaalde soort te volgen. Het zoeken en controleren van nesten is echter wel een delicate zaak. Het belang van de vogels en hun nesten dient te allen tijde voorop te staan. In de projecthandleiding, te downloaden op de website www.sovon.nl/nestkaart, wordt uitvoerig op de vereiste gedragsregels ingegaan. Bovendien bestaat, in samenspraak met het Ministerie van LNV, al jarenlang een registratie-systeem voor veldmedewerkers van het Nestkaartenproject. Een registratiebewijs kunt u bij SOVON aanvragen (frank.majoor@sovon.nl). Degenen die afgelopen jaar nestkaarten hebben ingestuurd (voor zover met naam en adres bekend), krijgen automatisch een nieuw registratiebewijs voor 2008 in de bus. Het registratiebewijs moet u meenemen bij uw veldwerk en bijvoorbeeld bij controle door een medewerker van de AID kunnen tonen. Deelnemers aan het Nestkaartenproject ontvangen jaarlijks de informatieve nieuwsbrief Broednieuws.

Digitale Nestkaart

Nestgegevens kunnen worden doorgegeven via de vertrouwde papieren gele nestkaart of, bij voorkeur, via de Digitale Nestkaart.

Tabel 1. Gemiddeld nestsucces (% succesvolle nesten; Mayfield-methode), aantal uitgevlogen jongen per succesvol nest, aantal uitgevlogen jongen per gestart nest en aantal nesten in het Nestkaartbestand voor 41 zangvogelsoorten (minimaal 60 nesten beschikbaar).

Soort	Nestsucces	Jongen per succesvol nest	Jongen per nest	Aantal nesten
Pimpelmees	86	9,0	7,7	13905
Glanskop	86	7,8	6,8	460
Zwarte Mees	87	7,2	6,3	2057
Koolmees	79	7,6	6,0	31814
Matkop	75	7,2	5,3	129
Boomklever	84	6,1	5,1	834
Bonte Vliegenvanger	85	5,5	4,7	11836
Gekraagde Roodstaart	73	5,7	4,1	1531
Boomkruiper	75	5,5	4,1	283
Kuifmees	68	5,8	3,9	114
Zwarte Roodstaart	89	4,1	3,6	76
Huisemus	88	4,1	3,6	125
Ringmus	80	4,4	3,5	3346
Spreeuw	81	4,2	3,4	1663
Boerenzwaluw	77	4,2	3,3	1424
Witte Kwikstaart	69	4,4	3,1	212
Grauwe Vliegenvanger	79	3,8	3,0	222
Roodborst	55	5,2	2,9	220
Winterkoning	54	5,0	2,7	246
Huiszwaluw	80	3,1	2,5	506
Bosrietzanger	68	3,7	2,5	160
Roodborsttapuit	57	4,1	2,3	265
Kauw	72	3,2	2,3	321
Grasmus	54	4,2	2,3	108
Grauwe Klauwier	49	4,1	2,0	185
Tijftjaf	42	4,4	1,8	514
Heggenmus	43	3,7	1,6	256
Kleine Karkiet	47	3,2	1,5	883
Tapuit	51	3,0	1,5	78
Graspieper	42	3,6	1,5	129
Kneu	35	4,3	1,5	525
Spotvogel	40	3,7	1,5	217
Zwartkop	37	3,9	1,5	390
Ekster	44	3,1	1,4	159
Tuinfluitier	37	3,5	1,3	279
Zwarte Kraai	39	3,0	1,1	246
Geelgors	35	3,2	1,1	127
Merel	29	3,4	1,0	1479
Vink	24	3,7	0,9	202
Zanglijster	25	3,5	0,9	466
Veldleeuwerik	14	3,2	0,4	245

Recent verschenen

De afgelopen jaren is veel tijd in automatisering gestoken, met als doel nestgegevens zo gebruiksvriendelijk mogelijk door te kunnen geven. Binnenkort is versie 3.0 te downloaden via de website. De Digitale Nestkaart is niet alleen een programma om gegevens in te voeren (behalve nestgegevens ook o.a. eimaten, verliesoorzaken en biometrie), het is zeker ook een programma om de zelf verzamelde gegevens te beheren (o.a. terugzoeken oude nestkaarten, maken van exports naar andere programma's). En er zijn leuke analyse-mogelijkheden ingebouwd, zodat je met enkele drukken op de knop van de eigen gegevens o.a. nestsucces en gemiddelde legselgrootte en eilegdatum kunt berekenen. De Digitale Nestkaart blijft verbeterd worden en commentaar en suggesties daarvoor kunnen worden doorgegeven via nestkaart@sovon.nl.

Oproep

We verwelkomen in principe nestgegevens van alle algemene broedvogelsoorten (maar neem bij plannen om schaarse soorten te volgen eerst contact met SOVON op). Om de inspanningen enigszins te sturen zijn 30 soorten geselecteerd die een hoge beschermingswaarde hebben of een goede indicator zijn voor een bepaalde soortgroep of habitat (zie website). Van een aantal van deze soorten ontvangen we (momenteel) te weinig nestgegevens en deze soorten staan daarom het hoogst op het wensenlijstje. Het gaat om Slobeend, Eider, Scholekster, Tureluur, Gierzwaluw, Veldleeuwerik, Boerenzwaluw, Graspieper, Gekraagde Roodstaart, Roodborsttapuit, Merel, Kleine Karekiet, Spreeuw en Ringmus. Daarnaast hopen we natuurlijk dat mensen die zich de afgelopen jaren op een van de andere soorten hebben gespecialiseerd, hun werkzaamheden blijven voortzetten. Ook zijn we geïnteresseerd in oude nestgegevens van o.a. Koolmees, Pimpelmees en Bonte Vliegenvanger, voor zover niet eerder doorgegeven (ook via de Nestkastkaart, in gebruik tot 1994).

Chris van Turnhout, Frank Willems,
Frank Majoor & Jeroen Nienhuis

Het Nestkaartenproject is onderdeel van het Meetnet Broedvogels dat wordt georganiseerd in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring. Het wordt uitgevoerd in samenwerking met het CBS en wordt financieel mogelijk gemaakt door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Kiek

Onder die titel heeft de werkgroep Grauwe Kiekendief een brochure uitgebracht van een kleine 50 pagina's. In de brochure wordt het wel en wee rond de Grauwe Kiekendief en het beschermingswerk uit de doeken gedaan, gelardeerd met fraaie foto's. De brochure is voor € 5,- (incl. verzendkosten) te bestellen bij de werkgroep (www.grauwekiekendief.nl). Voorwaar geen geld voor zo'n fraai werkje! Donateurs krijgen de brochure gratis.

Watervogels in Nederland 2005/2006

Het watervogelrapport is uit! Waarnemers hebben inmiddels het rapport toegezonden gekregen. Extra exemplaren zijn bij SOVON te bestellen door € 15,- (incl.) over te maken op girorekening 2905988 t.n.v. SOVON onder vermelding van MON 2007-03. Vergeet niet uw naam en adres te vermelden!

Proceedings Wadden Sea Workshop

Onder de titel *Seriously Declining Trends in Migratory Waterbirds Causes - Concerns - Consequences* zijn de proceedings van een internationale Workshop gehouden op 31 augustus 2006 in Wilhelmshaven verschenen. Waddentellers hebben inmiddels een exemplaar ontvangen.

Op <http://cwss.www.de/news/publications/WSE.html> is een exemplaar te bestellen voor € 10,- c.q. als PDF te downloaden.

Vogels in het puntje van Noord-Holland

Leden van Vogelwerkgroep Den Helder e.o. hebben ruim 25 jaren onderzoek en bescherming vastgelegd in het boek *Vogels in het puntje van Noord-Holland*.

Het gebied bestaat uit een groot deel van de gemeente Anna Paulowna, een klein deel van de gemeente Zijpe en de gemeente Den Helder. Naast een uiteenzetting over de aanwezige natuurgebieden wordt verhaald over de 315 waargenomen vogelsoorten. Bijlagen informeren over de resultaten van inventarisaties en trefkanssen om vogels te scoren in het werkgebied.

Het boek (ISBN 978-90-6464-195-4) telt 160 bladzijden op A4 formaat met harde kaft en bladwijzer en is geheel in kleur uitgevoerd. Het boek is verkrijgbaar voor € 24,95 bij Vogelwerkgroep Den Helder e.o. door overmaking van € 24,95 op girorekening 4368516 o.v.v. 'Vogels in het puntje', naam en uw adres.

Oude NJN excursies in beeld gebracht

Jan Ivangh uit Assen heeft als 'ouwesok' (ex-NJN) oude excursiegegevens in beeld en geluid gebracht. Het gaat om een collectie van 250 schetsboeken en 220 banden en DCC cassettes (deels uit 19e eeuw!) die nu zijn samengevat in een serie van 26 CDs. Het gaat om excursies in eigen land, Frankrijk, Polen, Canada en Nieuw-Zeeland. Voorbeelden van CDs zijn 'Waddenziek', 'Van Zuiderzee tot Flevopolders', 'Klutenland', 'Futenland' en 'Zwanenwater'.

Voor meer informatie: Jan Ivangh,
Speenkruidstraat 43, 9404 HA Assen.

*Klapekster op heideveld bij Arnhem eet van een rosse woelmuis uit zijn provisiekast.
Foto: Koos Dansen*

Kom vogels kijken in oktober op Vlieland

Staatsbosbeheer Vlieland bestaat in 2008 100 jaar. Reden voor feest. Daarom staat de herfstvakantie (11-19 oktober) volledig in het teken van allerlei activiteiten en vogelexcursies op dit zeer vogelrijke eiland. In samenwerking met de plaatselijke VVV wordt o.a. gedacht aan arrangementen met kortingen. De organisatie is in handen van SBB in samenwerking met Vogelbescherming en SOVON.

Kijk te zijner tijd voor meer informatie op de SOVON-site of op de website van Staatsbosbeheer of Vogelbescherming, en kom ook vogels kijken op een van de vogelhotspots van Nederland, zeker in oktober!

Vogelfestival 2008

Het eerste lustrum van het Vogelfestival wordt gevierd op zaterdag 23 en zondag 24 augustus wederom in de Oostvaardersplassen.

Het thema is dit jaar het belang van goede bescherming van vogelgebieden.

Kijk op www.vogelfestival.nl voor meer informatie.

Klapekstertelling

Afgelopen winter organiseerde Waarneming.nl een landelijke klapekstertelling. Op twee vooraf bepaalde weekends in december en januari werd overal in het land actief gezocht naar deze fraaie klauwier. Het doel van de telling was om een duidelijk overzicht te krijgen van het aantal Klapeksters dat in ons land overwintert, en op welke plaatsen de vogels verblijven. Vergelijkbare tellingen werden eerder op lokaal of provinciaal niveau gedaan, maar nog nooit op landelijke schaal uitgevoerd.

Op veel plekken bleek de winter van 2007/08 bijzonder goed te zijn ten opzichte van voorgaande (recente) winters. Flinke aantallen werden bijvoorbeeld geregistreerd in Drenthe (circa 80). Ook op kleinere schaal werden hier en daar tijdens de telweekenden successen geboekt: zo bleek het aantal van 5 Klapeksters een nieuw record te zijn voor de Maashorst in Noord-Brabant.

De telling leverde 252 bezette kilometerhokken op met 289 exemplaren. Wanneer aanvullingen uit het BSP van SOVON worden bijgevoegd, gaat het om 305 hokken en 346 exemplaren (zie figuur 1). Daar zullen wat dubbeltellingen bij zijn (Klapeksters hebben soms een uitgestrekt winterterritorium waarbinnen ze zich snel kunnen verplaatsen), maar daar staat tegenover dat er ook geschikte terreinen zijn die ongeteld bleven (o.a. ontoegankelijke militaire oefenterreinen) en Klapeksters soms 'onvindbaar' zijn. Een aantal van rond 350 overwinteraars lijkt een goede indicatie.

Figuur 1. Klapekster, maximaal aantal exemplaren per kilometerhok tijdens de telling in december en januari 2007/08.

De kaart geeft de voorlopige resultaten weer per 3 februari 2008. Opmerkingen en aanvullingen zijn welkom. Meldingen kunnen nog steeds worden doorgegeven bij Waarneming.nl of via de BSP-pagina van SOVON.

Matthijs Broere / Waarneming.nl
Contact: klapekster@waarneming.nl

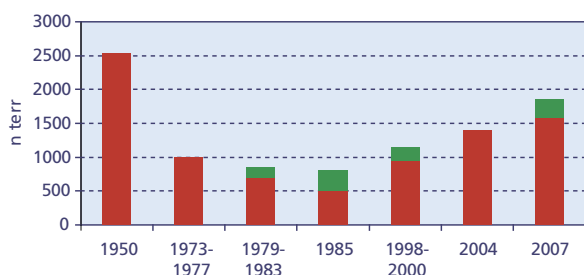

Een terugblik op het Jaar van de Nachtzwaluw 2007

In 2007 stond de Nachtzwaluw centraal in het 'Jaar van'. Ondanks de tegenvallende zomer gingen overal vogelaars in de schemering aan de slag. De tellingen, het ecologisch onderzoek en de publiciteit hebben veel resultaten opgeleverd, die inmiddels zijn vastgelegd in een rapport dat te downloaden is van onze website. In dit artikel blikken we kort terug op de resultaten van de tellingen en het onderzoek.

Nachtzwaluw. Foto: Peter Eekelder

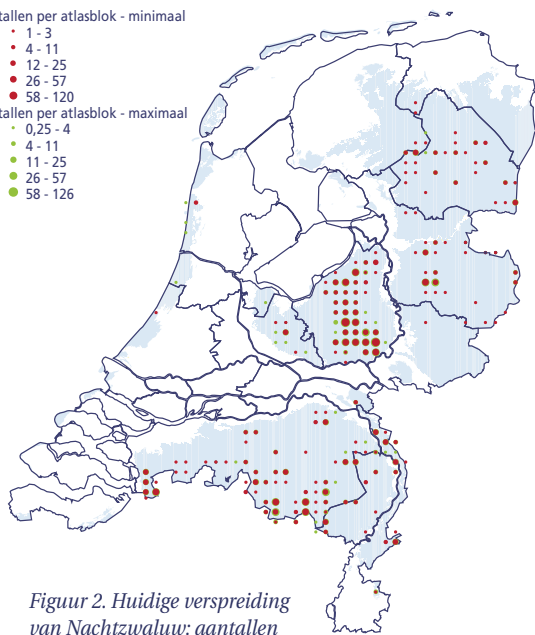
Figuur 1. Schattingen van de landelijke populatie Nachtzwaluwen tussen 1950 en 2007. Indien bekend, wordt zowel de minimum- (rood) als maximumschatting (groen) getoond. Voor 1950 is alleen een minimumschatting bekend.

Aantallen per atlasblok - minimaal

- 1 - 3
- 4 - 11
- 12 - 25
- 26 - 57
- 58 - 120

Aantallen per atlasblok - maximaal

- 0,25 - 4
- 4 - 11
- 11 - 25
- 26 - 57
- 58 - 126

Figuur 2. Huidige verspreiding van Nachtzwaluw: aantallen territoria per atlasblok (5x5 km). Tevens wordt de maximale (te verwachten) verspreiding weergegeven, als bijgeschatte aantallen voor niet-onderzochte gebieden worden meegeteld (roze bolletjes). Zandgronden aangegeven in geel.

Mooie aantallen

Tallose vrijwilligers hebben vorige zomer menig nachtelijk uurtje besteed aan het uitkammen van kilometerhokken met heide, stuifzand of naaldbos, op zoek naar Nachtzwaluwen. In totaal werden ruim 2300 kilometerhokken onderzocht, waarvoor onze grote waardering! Want in tegenstelling tot zijn voorganger was de zomer van 2007 nogal koel en nat, zodat dagen met ideaal inventarisatieweer (droog en rustig, niet te koud) niet dik gezaaid waren. De tellingen, aangevuld met gegevens of schattingen voor niet-onderzochte maar wel bezette terreinen leverden een populatieschatting op van minimaal 1584 paar Nachtzwaluwen in Nederland. Dit zouden er zelfs 1844 kunnen zijn, als we aantallen bij-schatten voor terreinen waarover (nog) niets bekend is maar waar de soort vermoedelijk wel voorkomt. Dit is een aantal dat zeker de laatste 30 jaar niet is bereikt (tabel 1, figuur 1)!

Gelijkblijvende verspreiding

Ondanks de relatief hoge aantallen laat het landelijke verspreidingsbeeld geen grote verrassingen zien. Het voorkomen blijft nagenoeg beperkt tot de heides, stuifzanden en naaldbosgebieden van de hogere zandgronden. Dé Nachtzwaluw-provincies zijn Gelderland, met rond 800 paren (grotendeels op de Veluwe) en Noord-Brabant, met rond 450 paren, waaronder een forse populatie in het westen op de Brabantse Wal (80 paar) en de rest grotendeels versnipperd over de Kempen. In de duinen wil het nog steeds niet goed lukken met de Nachtzwaluw. Alleen de Schoorlse duinen herbergen al lange tijd kleine aantallen, elders blijft het bij incidentele vestigingen.

Ten opzichte van 1998-2000, toen het laatste landdekkende overzicht werd samengesteld in het kader van de tweede Broedvogelatlas, is de verspreiding iets ruimer geworden (toename met 24 atlasblokken). Ten opzichte van de eerste Broedvogelatlas in 1973-77 blijft de huidige verspreiding achter (91 atlasblokken minder). Toen kwam de soort ook in de in de duinen nog substantieel voor en was hij veel wijder verspreid in met name het zuiden van het land (figuur 3).

Onderzoek met zenders

Het vermoeden bestaat dat de aantalstoename in verband staat met klimaatveranderingen en heideherstel. Dit is echter speculatief, en de mechanismen achter de toename zijn in feite nog onbekend. Mede daarom is vorig jaar in Nationaal Park Veluwezoom onderzoek met gezenderde Nachtzwaluwen gestart (figuur 4). Hiermee willen we meer te weten komen over terreingebruik en voedsel. Uit deze eerste resultaten komt naar voren dat de meeste Nachtzwaluwen hun nachtelijk leefgebied op de heide hebben, maar dat er ook bosspecialisten zijn die ondanks de nabijheid van heide grotendeels in naaldbos blijven. Het leefgebied, hier de oppervlakte waar 90% van de waarnemingen is verricht, verschilde tussen individuen van 8-57 ha. Als uitschieters worden meegenomen (en dus alle waarnemingen worden gebruikt), liep de oppervlakte soms op tot bijna 100 ha. Eén vogel legde vanaf zijn dagrustplaats afstanden van ruim 2 km af! De omvang van de territoria, zoals vastgelegd aan de hand van zingende vogels, is veel kleiner: de vogel die het beste gevolgd werd, had een territorium van 27 ha, met een maximale doorsnede van 680 m. Het overlapte ten dele met de territoria van naburige mannetjes. Het onderzoek liet ook duidelijk het effect zien van het gebruik

Tabel 1. Populatieomvang (territoria) van de Nachtzwaluw in 2008.

Provincie	Aantal territoria	
	Minimum	Maximum
Drenthe	126	130
Flevoland	0	0
Friesland	6	6
Gelderland	704	841
Groningen	1	1
Limburg	156	180
Noord-Brabant	435	496
Noord-Holland	6	16
Overijssel	132	148
Utrecht	17	25
Zeeland	0	0
Zuid-Holland	1	1
totaal Nederland	1584	1844

Tapen van Nachtzwaluw.
Foto: Peter Eekelder

van een recorder ('taper'): vogels werden over bijna een kilometer naar de recorder getrokken om te gaan ratelen. Het zenderonderzoek laat daarom het belang zien van 'uitsluitende waarnemingen' (registratie van gelijktijdig zingende mannetjes) en de nadelen van recordergebruik bij inventarisaties.

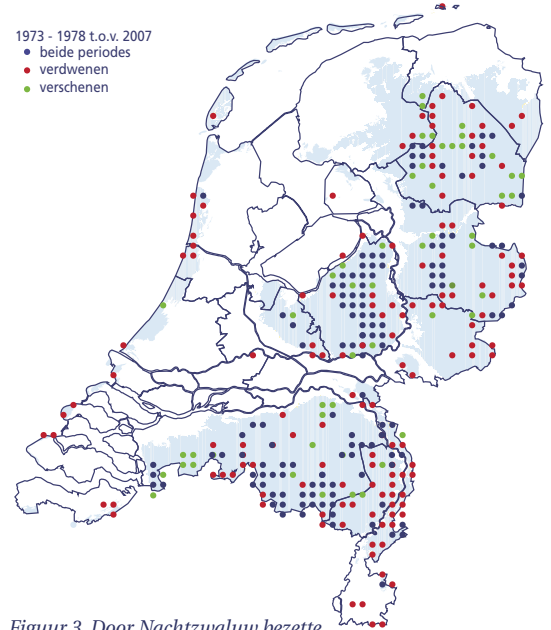
Voedsel

Om meer te weten te komen over het voedsel van Nachtzwaluwen zijn op dagrustplaatsen en bij nesten uitwerpselen verzameld. Uit analyse hiervan bleek dat macronachtvlinders een belangrijk deel van het menu vormen. Tevens werden nachtvinders bemonsterd op de heide en in bosranden, plekken waar de Nachtzwaluwen voedsel zochten. In totaal werden 40 soorten macronachtvlinders vastgesteld. Sommige hiervan konden in de uitwerpselen worden herkend. Van de bemonsterde soorten tezamen is de aantalsontwikkeling op de Veluwe bepaald door gebruik te maken van waarnemingen in het nachtvinderbestand van Werkgroep Vlinderfaunistiek van EIS-Nederland en De Vlinderstichting. Een vergelijking met de aantalsontwikkeling van de Nachtzwaluw laat opvallende gelijkenissen zien (figuur 5). Nader onderzoek, waarbij ook naar het broedsucces van Nachtzwaluwen wordt gekeken, zal moe-

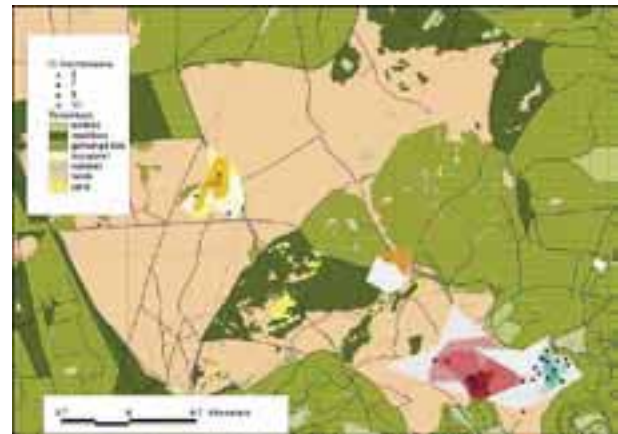
ten uitwijzen of een verbeterde voedselsituatie mede bepalend is voor de toename van de Nachtzwaluw.

André van Kleunen & Henk Sierdsema (SOVON Vogelonderzoek Nederland) met medewerking van Marijn Nijssen & Vera Lipman (Stichting Bargerveen) en Dick Groenendijk (De Vlinderstichting)

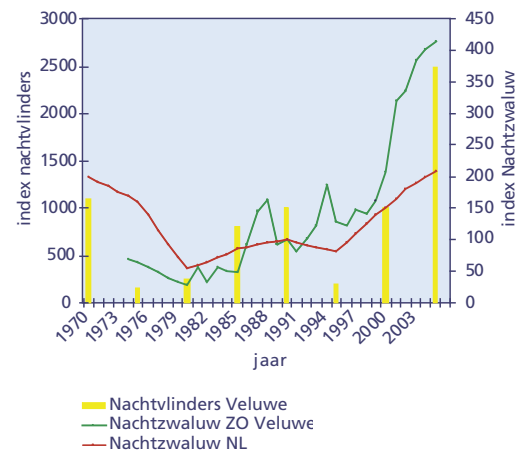
1973 - 1978 t.o.v. 2007
● beide periodes
● verdwenen
● verschenen

Figuur 3. Door Nachtzwaluw bezette atlasblokken in 1973-77 en 2007.

Figuur 4. Nachtelijk leefgebied van een viertal gezenderde Nachtzwaluwen op Veluwezoom, bepaald met de Arc-View extensie Locoh. Hoe donkerder de kleur, hoe vaker de Nachtzwaluw een gebied bezoekt. Tevens is met stippen aangegeven waar de betreffende Nachtzwaluwen foeragerend zijn waargenomen.

Figuur 5. Indexen van cumulatieve abundantie van macronachtvlinders op de Veluwe (gele balken) en van de Nachtzwaluw in Nederland (rode lijn) en op de Zuidoost-Veluwe (groene lijn).

Dobry Den

Lindestraat 4
2313 DA Leiden
tel.: 071-5141782
info@dobryden.nl
www.dobryden.nl
en
www.wolka.org

Het Polen programma i.s.m.

Stichting Wólka

Vogelreizen 2008

Polen

- 18-04: Karpaten, Uilen, Spechten en Hoenders 10 dagen
- 26-04: Oderdelta-Drawa-Slonsk, Zeearenden 9 dagen
- 02-05: Biebrzamoerassen-Oerbos Bialowieza 10 dagen
- 03-05: Oderdelta-Drawa-Slonsk, Zeearenden 9 dagen
- 09-05: Biebrzamoerassen-Oerbos Bialowieza 10 dagen
- 16-05: Biebrzamoerassen-Oerbos Bialowieza 10 dagen
- 16-05: Lubelskie, Rivieren en Nationale Parken 10 dagen

Hongarije

- 25-04: Bükk, Tisza en Hortobagy 10 dagen
- 09-05: Kis-Balaton 10 dagen

Natuurreizen Polen

- 25-07: Biebrza en Bialowieza, kano-wandelreis 12 dagen
- 19-09: Biebrza en Bialowieza, najaarsreis 10 dagen

Ook individuele reizen en maatwerk

voor vogelaars, wandelaars, fietsers, kanovaarders en ouders en kinderen in Polen, Tsjechië, Slowakije, Roemenië, Kroatië, Hongarije en Slovenië.

Dobry Den Reizen en Stichting Wólka stimuleren duurzaam toerisme.

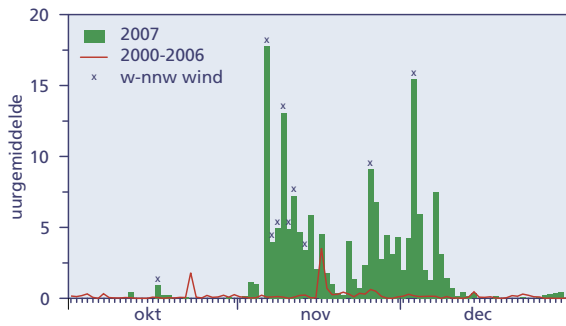

Middelste Jagers en Drieteenmeeuwen maken zeetrekten eind 2007 tot een feest

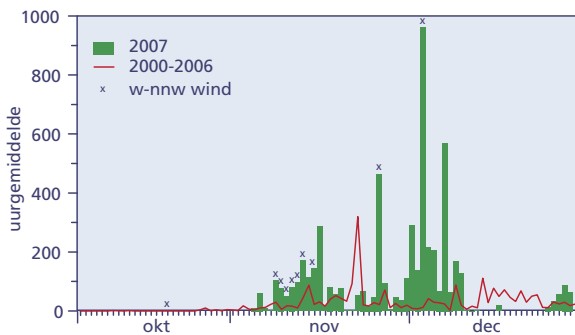

Drieteenmeeuw. Foto: Arjan Boele

Eerder is al ingegaan op de samenwerking tussen SOVON en Trektellen.nl, het in 2003 gestarte initiatief van Jethro Waanders en Gerard Troost om trekellingen via internet beschikbaar te maken. Een 'speciale tak' binnen het trektellen is het zeetrekten, een activiteit die sinds 1972 door de Club van Zeetrekwaarnemers (nu een werkgroep binnen de Nederlandse Zeevogel Groep) wordt gecoördineerd. Urenlang over zee turen, vooral bij stormachtige wind en niet zelden met fikse buien, is niet voor iedereen aantrekkelijk maar kan bijzondere soorten zoals pijlstormvogels en jagers opleveren. Bij veel vogelaars komt bij de gedachte aan Middelste Jagers het jaartal 1985 op, toen extreme aantallen werden waargenomen. In november 2007, bijna op de dag af 22 jaar later, werden de records verbroken! Tevens kwamen veel andere zeevogels mee.

Figuur 1. Middelste Jager. Timing van de doortrek (uurgemiddelden) langs 17 zeetrekposten in Nederland en Vlaanderen in 2007 en 2000-06 (x: dag met een wind tussen W en NNW én een gemiddelde windsnelheid van minimaal 4B in Vlissingen).

Figuur 2. Drieteenmeeuw. Timing van de doortrek (uurgemiddelden) langs 17 zeetrekposten in Nederland en Vlaanderen in november 2007 en 2000-2006. Voor uitleg zie figuur 1.

Najaar 2007

In de database van Trektellen.nl werden eind 2007 door de zeetrekters in totaal 1624 teluren ingevoerd verdeeld over oktober (30%), november (44%) en december (26%). In vergelijking met voorgaande jaren werd er wat meer geteld in november (in 2000-06 in totaal 5096 uren, resp. 40%, 33% en 27%). De telposten liggen verspreid langs de Nederlandse (15 posten) en Vlaamse kust (2). De meeste teluren werden gemaakt in Scheveningen (290), Huisduinen-Den Helder (288), Noordwijk (169) en Westkapelle (156). Het late najaar van 2007 gaat bij veel tellers de boeken in als een mooi seizoen. Zo werden er bijvoorbeeld relatief veel Stormvogeltjes en Vaal Stormvogeltjes gezien, met uurgemiddelden die in de laatste drie maanden 11,6 resp. 3,9 maal zo hoog waren als in 2000-06. Ook soorten als Bergeend (factor 3,5), Rosse Franjepoot (4,0), Grote Burgemeester (6,4), Kleine Alk (18,5) en Papegaaiduiker (4,2) deden het goed. De meeste Kleine Alken vlogen op 10 november langs Westkapelle (661, de op twee na beste dag ooit voor ons land).

Ruim 5000 Middelste Jagers

Het verschijnen van grote aantallen Middelste Jagers in de zuidelijke Noordzee in november 2007 zal veel waarnemers lang bijblijven. Een flink deel trok weliswaar vrij snel verder via Westkapelle en Cap Gris Nez, NW-Frankrijk (735 op 6-11 november 2007), maar vele vogels bleven door weersomstandigheden een tijdje in de zuidelijke Noordzee rondhangen (daar wijzen ook noordwaarts vliegende vogels in de tweede helft van de maand op). De jagers verbleven dikwijls bij groepen Drieteenmeeuwen (die met of zonder vis soms verdrinken en opgevreten werden, J. van Dijk). In totaal werden er op de Nederlands-Vlaamse telposten aan zee liefst 5152 Middelste Jagers genoteerd (uurgemiddelde in oktober-december 3,2 tegen 0,2 in 2000-06).

De meeste jagers werden gezien bij windrichtingen tussen W en NNW en een kracht van minimaal 4B (figuur 1). Tijdens de trek golf op 6-12 november werden er bijna 3000 gezien, waarvan de meeste in Westkapelle (figuur 3). Hier was het op 6 november feest met 362 Middelste Jagers (98% naar Z) in groepen tot 10 (T. Luiten e.a.). Na twee relatief rustige dagen zorgde een noordwesterstorm (7-8B) op 9 november voor (een toeloop aan vogelaars en) erg veel zeevogels. Na 10 uur tellen stonden er in Westkapelle 408 Middelste Jagers op de teller (377 Z, 31 N), een nipte verbetering van het Nederlandse record (was 407 incl. 36 pleisteraars op 7 november 1985, Hondsbosche Zeewering). Enkele weken later, vooral op 25 november (NW 5-7B), werden voor de Hollandse Kust veel Middelste Jagers gezien (o.a. Bloemendaal aan Zee 149, Noordwijk 122, Katwijk 121, Scheveningen 103). Tellers in Noordwijk en Katwijk merkten op 25 november dat sommige individueel herkenbare vogels meerdere keren passeerden (A. Steenvoorden, B. Wielstra). Het percentage noordwaarts vliegende vogels op deze posten (44%) was deze dag veel hoger dan aan het begin van de invasie (13% op 6-9 november). Ook tijdens eerdere invasies bleven Middelste Jagers langere tijd pleisteren. Begin december werden er nog steeds trekkers gemeld (3 december bij WNW 7B te Scheveningen 157 vogels, 93% Z), met de laatste verplaatsingen op 7-9 december. Het ging voornamelijk om juvenielen. Van de 983 jagers te Westkapelle op 6-9 november waren er slechts 21 (sub)adult (T. Luiten e.a.), van 203 te Scheveningen op 25-26 november maar 1 en van 157 op 3 december slechts 2 (R. van der Vliet, M. de Lange e.a.).

Van 9-12 november werden ook Middelste Jagers gezien in het IJsselmeergebied (Vijfhoek-Diemen 19, Flevocentrale-Lelystad 11, IJmeerdiijk-Almere 5) en zelfs in het binnenland (Veenendaal 2, Uden 2, Lopik 1).

Middelste Jager boven zee bij Kapelle.
Foto: Thomas Luiten

Spectaculair was de groep van 5 over de Hoog-Buurlose Heide op de Veluwe op 9 november (S. Deuzeman).

Net als in 1985 bestond er de eerste dagen van de invasie twijfel omtrent de determinatie. De vogels die 6 november langs de kust verschenen, waren niet 'klassiek zwaar' en hadden daardoor wat weg van Kleine Jagers. Enkele weken later toonden de vogels minder slank en was determinatie eenvoudiger (R. van der Vliet).

Lemmingen en jagers

Evenals in november en december 2005 passeerden er weer flinke aantallen juveniele Middelste Jagers, al overtreffen de aantallen van 2007 die van 2005. Blijkbaar was 2007 een goed lemmingenjaar in de broedgebieden (dan komen veel Middelste Jagers tot broeden en vliegen er veel jongen uit). Dat klopt met gegevens uit Centraal Taimyr in Noord-Siberië. Hier werden sinds de start van een monitoringonderzoek in 1994 nog nooit zoveel lemmingen gezien. Op de toendra nestelden navenant veel Middelste Jagers (1,6 nest/km²) en het aantal uitgevlogen jongen was hoog (A. Gavrilov, M. Soloviev, www.arcticbirds.ru).

Invasie 1985

De invasie van 2007 kan worden vergeleken met de uitgebreid beschreven invasie van 1985 (o.a. Camphuysen & van IJendoorn 1988 in Dutch Birding 10: 54-66; Camphuysen 1992 in Sula 6: 139-147). Ook deze invasie volgde op een goed lemmingenjaar in Taimyr. Toen werden er van 2-12 november in Nederland ca. 4000 Middelste Jagers geteld (75% juveniel, 15% onvolwassen, 10% adult), waarvan naar schatting een kwart tot de helft dubbeltellingen betrof. Het ging, in tegenstelling tot 2007, om een enkelvoudige piek. Een ander verschil is dat de vogels in 1985 door voedselgebrek of ziekte in slechte conditie verkeerden en hongerig waren. Sommige vogels konden nauwelijks op hun poten staan, en er werden in november-december 159 dode vogels gevonden. Gelet

op de berichten waren de jagers in 2007 in een betere conditie.

Vele duizenden Drieteenmeeuwen

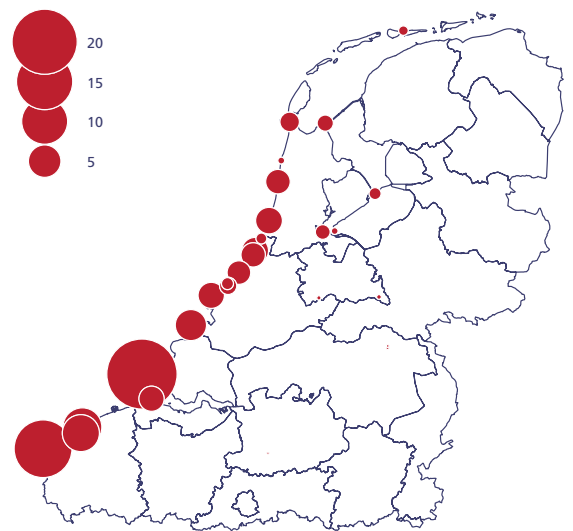
Ook Drieteenmeeuwen waren talrijk in de laatste drie maanden van 2007, met in totaal 155.000 ex. (gemiddeld 95,3/uur tegen 22,9 in 2000-06). De timing van de doortrek vertoont overeenkomsten met die van de Middelste Jager, met de beste trek in november/begin december op dagen met een stevige W tot NNW-wind: 6-14 november, 25-26 november en 3 december (figuur 2).

De meeste vogels trokken langs de Hollandse kust en bij Westkapelle (figuur 4). Indrukwekkend was de trek op 25 november langs Bloemendaal aan Zee, waar in 8 uur bijna 22.000 Drieteenmeeuwen passeerden (93% N). Op 3 december werden fraaie aantallen gezien bij Scheveningen (5600, waarvan 94% Z) en Westkapelle (ruim 11.000, waarvan 88% Z; op 7 december nog eens ruim 10.000).

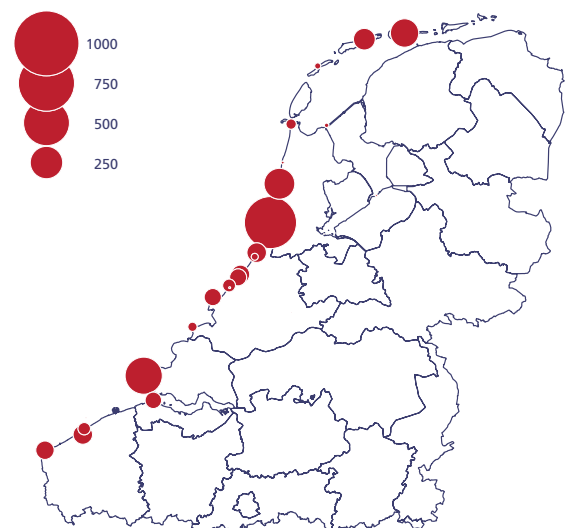
Tussen 10-13 november werden ook enkele Drieteenmeeuwen op binnenlandse telposten waargenomen, zoals in het IJsselmeergebied (o.a. Flevocentrale-Lelystad 20) en langs de Lek bij Lopik (1) en Bergambacht (1).

Met dank aan alle tellers voor het doorgeven van hun trektellingen en aan Hans Schekkerman, Jelle van Dijk en Michel de Lange voor informatie uit de Siberische broedgebieden of het doornemen van een conceptversie van dit artikel.

Arjan Boele, Fred Hustings
& Gerard Troost

Figuur 3. Middelste Jager. Uurgemiddelden tijdens trektellingen 6-12 november 2007 in Nederland en Vlaanderen.

Figuur 4. Drieteenmeeuw. Uurgemiddelden tijdens trektellingen in november-december 2007 in Nederland en Vlaanderen.

Wintervogeltelling: Merel het vaakst gemeld

Voor de vijfde keer achtereenvolgens deden tussen 15 december en 1 januari 2008 honderden mensen mee aan de vijf-minutentelling in tuinen. Mede dankzij deze gestandaardiseerde telling komen we meer te weten over de wintervogels in het groen rond ons huis. Dit jaar waren de eerste teldagen koud en iedereen zal zich die fraai berijpte zaterdag 22 december herinneren. Daarna werd het weer hoofdzakelijk grijs en grauw. Net als in 2006/07 eindigde de Merel op nummer één, die met 3353 meldingen op precies driekwart van de tellingen gezien werd. Daarmee liet hij de Koolmees (3043), die de eerste drie teljaren nog bovenaan stond, ver achter zich. Getalsmatig was de Huismus het talrijkst.

Minder, maar fanatiekere tellers

Dit jaar deden 508 mensen mee, die in totaal 4465 tellingen voor hun rekening namen. Dit valt wat tegen na de voorgaande jaren. Toen was er tegelijkertijd met de SOVON-telling een tuinvogeltelling van Vogelbescherming Nederland, wat extra aandacht opleverde in de media. Het feit dat de telling van Vogelbescherming is verschoven naar eind januari, verklaart mogelijk het lagere aantal tellingen dat bij SOVON binnenkwam. Het goede nieuws is echter dat het gemiddeld aantal tellingen per deelnemer duidelijk hoger lag dan vorig jaar. Toen telde ieder gemiddeld 7,6 keer zijn tuinvogels, nu was dat 8,8 keer. Dus, de mensen die meededen, telden vaker dan vorig jaar.

In totaal zijn er dit jaar 100 verschillende vogelsoorten vastgesteld. Dit is een fractie lager dan de vier vorige tellingen (2006: 104, 2005: 126, 2004: 101, 2003: >100).

Opvallende zaken

De lijst doorlopend, vallen allerlei zaken op. De melding van een Tuinfluiter bij Rotterdam is hoogst onwaarschijnlijk. Het is immers een uitgesproken zomergast die niet bij ons overwintert. Wel degelijk betrouwbaar, daarentegen, is de melding van een Ringsnavelmeeuw in Tiel. Deze bekende vogel overwintert al enkele jaren op de kade langs de Waal aldaar. De wintervogelteller die vlak bij de kade woont, kon hem bijschrijven tijdens de telling. De Grote Zilverreiger lijkt nu zijn definitieve doorbraak te hebben. Op vijf plaatsen werd er een genoteerd, terwijl hij voorgaande jaren slechts eenmaal gemeld werd. Van de exoten werden opvallende aantallen geteld van de Canadese Gans (201 ex.), Halsbandparkiet (181), Nijlgans (30) en Zwarte Zwaan (4). De Bonte Kraai was ook deze winter weer van de partij. Op zes locaties werden in totaal 27 exemplaren waargenomen. Ook uit andere tellingen blijkt het aantal Bonte Kraaien ten opzichte van de laatste jaren een stuk hoger uit te pakken, met alleen al half december rond de 100 in het Lauwersmeergebied. Van de Zwartkopmeeuw werden er maar

lieft 28 waargenomen, op één na bij Tiel allemaal in Amsterdam. Opmerkelijk, want Zwartkopmeeuwen zijn best lastig te onderscheiden van andere meeuwen in winterkleed en bovendien zijn de schaarse overwinteraars doorgaans langs de kust te zien.

Al grasduinend door de totaallijst valt op dat verschillende soorten lijken te reageren op het veranderende klimaat. Zo werden liefst 33 overwinterende Zwartkoppen doorgegeven (op 13 locaties) en 11 Tjiftjaffen (6 locaties). Deze aantallen zijn hoger dan tijdens vorige tellingen. Een vergelijking met waarneming.nl toont voor dezelfde periode 16 ingevoerde Zwartkoppen en 63 ingevoerde Tjiftjaffen. Het is onduidelijk of het bij de Zwartkoppen om deels dezelfde exemplaren gaat, en verwisseling met mezen (Glanskop, Matkop) is niet denkbeeldig.

Hoge aantallen mussen

Dit jaar lag het totaal aantal getelde vogels lager dan voorgaande jaren. Er werden in totaal 94.286 individuen geteld. Als we kijken naar een top 10 van meest waargenomen soorten, dan staat de Huismus met 13.828 getelde exemplaren ver aan kop, gevolgd door Koolmees met 8027 en Merel met 7502 individuen. Dat de Huismus op minder tellijsten figureert dan de Merel maar tegelijkertijd talrijker was, komt doordat Huismussen zelden

alleen optreden. Omdat de Huismus op de Rode Lijst van bedreigde soorten prijkt, aangezien de aantallen ten opzichte van de jaren zeventig met meer dan de helft zijn afgenomen, is de hoge positie toch verrassend. Het hoge aantal van 2796 Ringmussen (plaats 10) valt eveneens op. Ook deze soort zit in de verdrukking en staat op de Rode Lijst.

Aan het einde van dit jaar houden we de zesde SOVON-wintervogeltelling en wel van 15 december 2008 tot en met 1 januari 2009. De telling verloopt op exact dezelfde wijze als de voorgaande jaren, dus iedereen kan via www.sovonwintervogeltelling.nl meedoen.

Tip: Sla uw wachtwoord en inlognaam van dit jaar ergens op, of schrijf hem op een blaadje, zodat u hem aan het einde van het jaar weer bij de hand heeft! Gegevens over de telling van Vogelbescherming Nederland zijn te vinden op www.tuinvogeltelling.nl.

Harvey van Diek

Zwartkop. Foto: Hans Gebuis

Top 10 van soorten die de afgelopen vijf winters op de meeste tellingen werden gemeld.

	2007/08	2006/07	2005/06	2004/05	2003/04
1	Merel	Merel	Koolmees	Koolmees	Koolmees
2	Koolmees	Koolmees	Merel	Merel	Merel
3	Pimpelmees	Pimpelmees	Pimpelmees	Pimpelmees	Pimpelmees
4	Vink	Vink	Vink	Roodborst	Huismus
5	Huismus	Huismus	Huismus	Huismus	Vink
6	Roodborst	Turkse Tortel	Roodborst	Vink	Kauw
7	Turkse Tortel	Roodborst	Turkse Tortel	Turkse Tortel	Turkse Tortel
8	Heggenmus	Kauw	Heggenmus	Heggenmus	Roodborst
9	Kauw	Spreeuw	Spreeuw	Ekster	Ekster
10	Ekster	Heggenmus	Kauw	Kauw	Houtduif

Houdt u van mooie benen?

Een onweerstaanbaar aanbod.
Swarovski Optik telescoop –
nu inclusief statief!

Van 3 maart tot en met 30 juni 2008 krijgt u bij aankoop van een Swarovski Optik telescoop een passend statief inclusief statiefkop. Zo bent u meteen perfect uitgerust voor onvergetelijke natuur- en dierenobservaties. Dit aanbod is geldig bij geselecteerde Swarovski Optik dealers, zo lang de voorraad strekt. Meer inlichtingen vindt u op www.swarovskioptik.com.

Voor alle digiscoping liefhebbers: onze wedstrijd „Digiscoper of the Year 2008“ is al begonnen en loopt nog tot 30 september 2008. Stuur ons uw beste digiscoping foto's en win waardevolle prijzen uit het Swarovski Optik assortiment. Uitgebreide info vindt u op <http://digiscoping.swarovskioptik.com>.

SWAROVSKI
OPTIK

Swarovski Optik Benelux, Verwelkomingsstraat 17, B-1070 Brussel
Tel. 0800/022 19 63, info@swarovskioptik.be, www.swarovskioptik.com

Limosa 80-4

Artikelen en korte bijdragen:

- **Afname Blauwe Kiekendief op de Waddeneilanden** (P. de Boer & O. Klaassen);
- **35 jaar broedvogels in de Biesbosch** (R. Meijer & B. Weel);
- **Toename Drieteenmeeuw als Nederlandse broedvogel** (C.J. Camphuysen & M.F. Leopold);
- **Groei en herkenning van nestjonge Spotvogels** (B. van Noorden);
- **Territoriaal gedrag en terreingebruik van Kwartelkoningen** (K. Koffijberg, A. van Kleunen, F. Majoor)

En: nieuws uit recent gepubliceerd onderzoek en recensies van de nieuwste boeken

Redactie: Rob Vogel, SOVON, Rijksstraatweg 178,
6573 DG Beek-Ubbergen, rob.vogel@sovon.nl

Informatie over abonnementen via SOVON (info@sovon.nl), indien u al lid bent van SOVON of via de Nederlandse Ornithologische Unie, Jacob de Vries, jacobbird@xs4all.nl. Op dit adres is ook informatie beschikbaar over lidmaatschap van de NOU, incl. de beide tijdschriften Limosa en Ardea (zie ook www.nou.nu).

Discovery

Ervaar het gemak van vernieuwing

De nieuwe Discovery 10x44 en 8x44: ontworpen voor de meest veeleisende vogelaar.

60 jaar ervaring en Duitse kwaliteitseisen in één verrekijker.

i.a. verkrijgbaar bij Correct Rotterdam, AIBRO Zaandam, Camera'n Unk, Camera'land Alkmaar, Kamera Express Capelle a/d IJssel, Camera Peeters Amsterdam, Foto Baars Vollenhove, Foto vd Waal Schiedam, Foto Konijnenberg Den Haag, VRC De Akster Zundert

Degreef & Partner Tel: 073-6 15 45 50

www.steiner.de

Levensgezel

Nieuw met Easy to Clean coating

Een trouwe vriend

De EL-verrekijkers combineren innovatie en design met maximale functionaliteit. Dankzij de unieke open greep is een comfortabele bediening met één hand mogelijk. Door de lichtheid en de volmaakte gewichtsbalans ligt de EL zo goed in de hand dat u er geen afstand meer van wilt doen: dat hoeft ook niet, want door zijn kwaliteit overtuigt de EL u een leven lang.

SWAROVSKI
 OPTIK

Swarovski Optik Benelux, Verwelkomingsstraat 17, B-1070 Brussel,
 Tel. 0800/022 19 63, Fax 0800/022 13 93 (Nederlandse nummers), info@swarovskioptik.be

www.swarovskioptik.com

De ultieme visuele beleving

Optisch genieten

De rijkdom van de natuur in al haar finesse. Victory FL verrekijkers hebben een briljante beeldscherpte voor de meest veeleisende natuurwaarnemer. Zeiss FL teleoptiek heeft een nieuwe standaard gedefinieerd met uitstekende objectiefconstructies voorzien van fluoridehoudend hoogprestatie glas.

ZEISS

We make it visible.

Importeur TECHNOLYT BV
 Industrieweg 35 · 1521 NE Wormerveer · Holland
 T: 0031 756474547 · F: 0031 756213663
 info@technolyt.nl · www.technolyt.nl

Uitbreiding gezocht voor MUS in 2008

Het Meetnet Urbane Soorten (MUS) is in 2007 in vliegende vaart van start gegaan. In meer dan 360 gebieden werden broedvogels via punttellingen in kaart gebracht. We hopen het meetnet verder uit te bouwen en zijn dus op zoek naar nieuwe tellers.

De telmethode van MUS is eenvoudig en kost weinig tijd. Toch werden er in 2007 al meteen opmerkelijke resultaten mee behaald. Voor veel stadsvogelsoorten vertonen de MUS-stippenkaarten al een goede gelijkheid met de verspreidingskaarten uit de vorige broedvogelatlas. Nu MUS zijn tweede jaar ingaat, worden misschien de eerste veranderingen al zichtbaar: gaat de Huismus nog verder achteruit? Rukt de Putter verder op, bijvoorbeeld in Brabant? In 2008 zal extra aandacht besteed worden aan een bijzondere stadsvogel: de Scholekster.

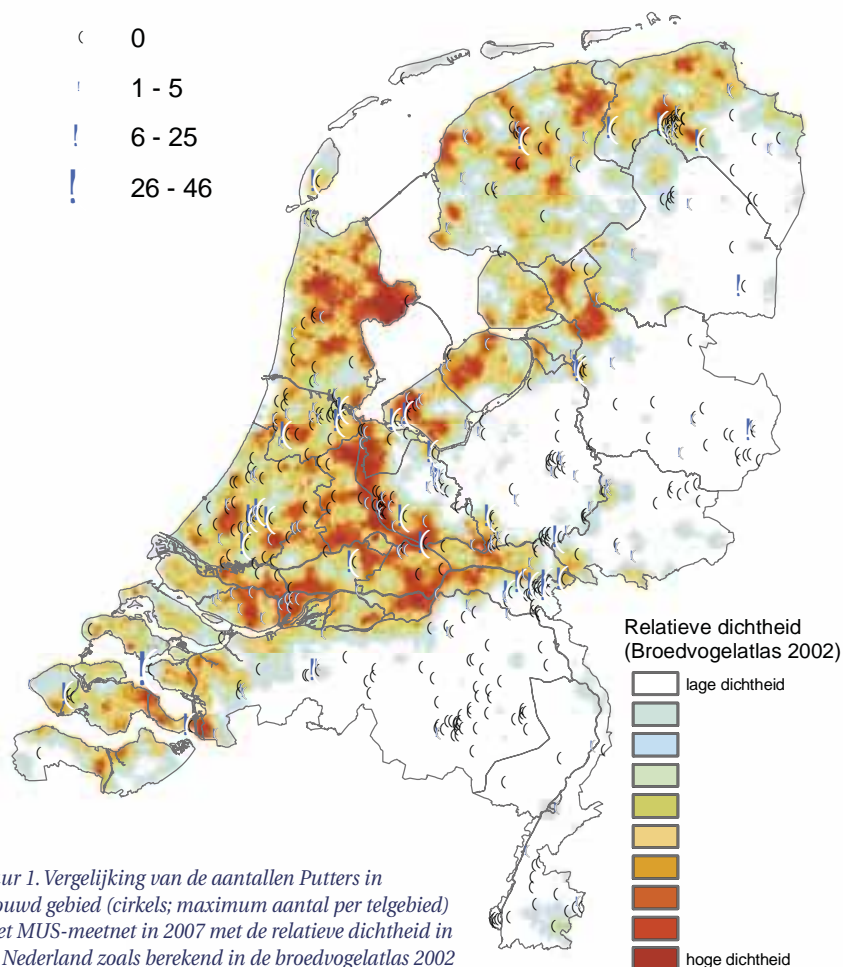
Nieuwe tellers zijn van harte welkom; ze kunnen zich voor het broedseizoen 2008

aanmelden via de website (www.sovon.nl, onder Monitoring/Broedvogels), of contact opnemen met de coördinator (MUS@sovon.nl, 024-6848111). Voorwaarde voor deelname is dat men de algemene soorten in bebouwd gebied op zicht en geluid kan herkennen. In heel Nederland zijn meer dan 3000 potentiële MUS-telgebieden, dus er is voldoende keus voor nieuwe deelnemers. Delen van Noord-Holland, Overijssel, Zeeland en Friesland zijn nog opvallend leeg.

Bram Aarts

Maximum aantal per MUS gebied

- 0
- 1 - 5
- 6 - 25
- 26 - 46

Figuur 1. Vergelijking van de aantallen Putters in bebouwd gebied (cirkels; maximum aantal per telgebied) in het MUS-meetnet in 2007 met de relatieve dichtheid in heel Nederland zoals berekend in de broedvogelatlas 2002

Nieuw: de MUS Internetcursus

Moeite om het verschil tussen Huismus en Ringmus te horen? Of Tuinfluiter en Zwartkop? En hoe zijn Glanskop en Matkop het beste uit elkaar te houden? SOVON heeft een internetcursus ontwikkeld voor (aankomende) tellers van het stadsvogelmeetnet MUS. In de cursus wordt aandacht besteed aan de herkenning van de vogels op zicht, maar vooral ook aan de zang. Natuurlijk kan deze cursus ook gevolgd worden door iedereen die de vogelkennis nog even wil opfrissen!

In circa acht weken komen verschillende soortgroepen uit MUS aan bod. Door middel van zelfstudie zijn de meest voorkomende soorten online te bestuderen. Iedere cursist krijgt toegang tot een speciale website, waar opdrachten en antwoorden zijn te downloaden, kennis kan worden getest en meer informatie over het project te vinden is. Wanneer de opdrachten worden gemaakt, kunt u zelf bepalen. Er zijn geen vaste dagen of inleverdata. Verder kan worden geoefend met het onderscheiden en lokaliseren van verschillende soorten die tegelijk in één geluidsfragment te horen zijn.

Om deel te kunnen nemen aan de cursus is de beschikking over een breedband internetverbinding (adsl/kabel) essentieel, net als de mogelijkheid om geluidsfragmenten af te spelen en te beluisteren.

Vanaf begin maart start de inschrijving voor deze cursus; zie <http://www.sovon.nl/default.asp?id=156>.